

Нетерпіння серця

Автор:

Стефан Цвейг

Нетерпіння серця

Стефан Цвейг

Стефан Цвейг (1881–1942) – найпопулярніший австрійський письменник, автор новел, романів і белетристичних біографій. Їх екранізували генії кіно, на них вирости покоління читачів. Секрет його творів простий: Цвейг відкриває таємниці людського серця, блискуче передає найтонші порухи душі, розповідає про незвичайно сильні почуття, що штовхають героїв на подвиги і злочини, про божевільні пристрасті, гордість і здатність до самопожертви... Драматичні долі героїв, любов і ненависть на межі життя й смерті, глибокі душевні депресії майстерно описані автором, що й сьогодні робить його твори актуальними.

Є миті у житті, що їх по праву можна назвати доленосними, коли якась дія, навіть мимохіть мовлене слово можуть круто змінити долю людини. Саме про це роман Стефана Цвейга «Нетерпіння серця» – про загострене почуття самотності, обдурену довіру, про нетерпіння серця, що не дочекалося щасливого повороту долі. Це історія про кохання паралізованої Едіт, дочки магната з провінційного угорського містечка, до молодого лейтенанта, який спочатку, жаліючи дівчину, зі співчуття вдає, що відповідає на її кохання, а потім тікає. Авторіві вдалося показати, наскільки беззахисне людське серце, на які відчайдушні вчинки штовхає воно людину.

Стефан Цвейг

Нетерпіння серця

«Хто має, тому дасться» – ці слова з Книги Мудрості може з упевненістю підтвердити кожен письменник: «Хто багато розповів, тому розкажуть». Немає нічого помилковішого, ніж поширене уявлення про те, що письменник безперервно щось вигадує, безкінечно вигадує з невичерпного запасу подій та історій. Насправді ж, замість того щоб вигадувати, йому треба лише дозволити образам та подіям знайти себе, вони ж бо, за умови, що він не втратив здатності бачити та дослухатися, безперестанку шукають свого оповідача; тому, хто часто намагався пояснити долю, багато хто розповідає про свою.

Також і ці події мені розповіли майже точно так, як я переказую тут, а до того ж у зовсім неочікуваний спосіб.

Минулого разу у Відні я, втомлений від різноманітних справ, ввечері зайшов у ресторан у передмісті; як я думав, він уже давно вийшов із моди і там мало відвідувачів. Але щойно я туди увійшов, одразу досадливо усвідомив свою помилку. З-за першого ж столу, з усіма ознаками щирої радості, котру я поділяв зовсім не так бурхливо, підвівся мій знайомий і запросив за свій стіл. Було б неправдою стверджувати, що той ревний чоловік був нестерпним чи неприємним сам по собі, але він належав до того сорту настирливо товариських натур, які так само, як діти – поштові марки, – колекціонують знайомства і тому надзвичайно пишаються кожним екземпляром своєї колекції. Для цього добродушного дивака – за сумісництвом путнього та розумного архіваріуса – сенс усього життя обмежувався скромним задоволенням: щоразу, коли згадувалося ім'я, що час від часу з'являлося в газетах, мати змогу чванливо та недбало кинути: «Це мій хороший друг» або: «А, я лише вчора з ним бачився», або: «Мій друг А. сказав мені... а мій друг Б. вважає», – і так неухильно до кінця алфавіту. Він завжди аплодував на прем'єрах своїх друзів, телефонував з привітаннями наступного ранку артисткам, не забував про дні народження, замовчував неприємні газетні замітки, а хвалебні – надсилав зі щирою увагою. Отже, не неприємна людина, адже він від усього серця старався і був ошчасливлений, коли хтось звертався до нього за якоюсь незначною послугою або поповнював його колекцію знайомств новим об'єктом.

Але описувати цього друга «ятамбув» (таким веселим іронічним словом зазвичай називають у Відні цей різновид добродушних паразитів серед пістрявої групи снобів) – марна справа, бо кожен їх знає, і знає, що без грубощів захиститися від їхньої зворушливої, проте нав'язливої уваги неможливо. Отож, змирившись, я підсів до нього; не пройшло й чверть години за розмовами, як у ресторан увійшов пан: високого зросту, він звертав на себе увагу своїм молодявим

рум'яним обличчям та елегантною сивиною на скронях; його постава виказувала колишнього військового. Мій сусід одразу ж із властивою йому западаливостю підскочив для привітання, хоча той пан відповів на його завзяття радше байдужо, ніж ввічливо. Ще не встиг новий гість зробити замовлення офіціанту, що підбіг до нього, як мій друг-ятамбув вже підсунувся до мене і тихо зашепотів:

– Знаєте, хто це?

Оскільки я давно знав його звичку вихваляючись виставляти напоказ кожен, навіть не дуже цікавий, екземпляр своєї колекції, і злякавшись надто довгих пояснень, я без зацікавлення коротко відповів «ні» і повернувся до свого шматка «Захера». Але така моя байдужість лише сильніше схвилювала збирача імен, і завбачливо прикривши рот рукою, він тихо, з придихом сказав:

– Та це ж Гофмільлер з головного інтендантства – ви ж знаєте – котрий на війні отримав орден Марії Терезії...

Оскільки цей факт не вразив мене так, як очікувалося, він почав із захватом патріотичної хрестоматії викладати мені, чого досяг цей ротмістр Гофмільлер, спочатку в кавалерії, потім під час розвідувального польоту над П'яве, коли він один збив три літаки, нарешті в одній кулеметній роті, у складі якої він три дні утримував ділянку фронту – все це з багатьма подробицями (котрі я тут пропущу) і раз по раз висловлюючи свій безмежний подив від того, що я ніколи не чув про цього славного хлопця, котрого кайзер Карл I особисто нагородив найвищою австрійською військовою винагородою.

Мимоволі я піддався спокусі глянути на його стіл, щоб із відстані двох метрів подивитися на героя, відміченого печаткою історії. Але наштовхнувся на твердий обурений погляд, який ніби говорив: «Цей фрукт уже щось наплів про мене? Нічого на мене витріщатися!» І одразу ж із явною неприязню той пан рвучко підсунув крісло і повернувся до нас спиною. Трохи присоромлений, я відвів погляд і з того моменту уникав зачепити бодай краєчок його столу зацікавленим поглядом. Скоро по тому я попрощався з моїм завзятим базікою і при виході ще встиг помітити, як він одразу пересів до свого героя, можливо, щоб так само старанно, як мені про нього, доповісти йому про мене.

Ось і все. Лише один погляд. Я б точно забув про цю коротку зустріч, але випадок розпорядився, щоб наступного ж дня в маленькому товаристві я знову

зіткнувся з цим неприступним паном, який, до речі, в вечірньому смокінгу мав ще привабливіший та елегантніший вигляд, ніж учора в шерстяному костюмі спортивного крою. Ми обидва намагалися приховати легку посмішку, ту зловісну посмішку між двома людьми, котрі мають таємницю та оберігають її від інших. Ми впізнали одне одного і, мабуть, однаково дратувалися і підсміювалися над учорашнім безталанним звідником. Спочатку ми уникали розмовляти один з одним, що зрештою стало неможливим через жваву дискусію, що точилася довкола.

Причину тієї дискусії легко вгадати, якщо я скажу, що вона відбулася в 1938 році. Майбутні літописці нашої епохи одного разу встановлять, що в 1938 році майже кожна розмова в кожній країні нашої розгубленої Європи повнилася здогадками: бути чи не бути новій світовій війні. Ця тема неминуче полонила кожна зустріч. Інколи виникало враження, що не люди намагалися звільнитися від страху, висловлюючи свої здогадки та надії, а сама атмосфера, розбурхана, насичена прихованою напругою, шукала виходу в словах.

Розмову почав господар дому – адвокат за професією та норовливець за характером. Загальновідомими аргументами він доводив загальноприйняту дурницю про те, що молоде покоління добре знає війну і не вплутається так легко в нову: вже під час мобілізації гвинтівки стрілятимуть у протилежний бік, бо старі фронтовики, як він, не забули, що на них очікує. Ця хвалькувата легковажність, із якою він відкидав можливість війни так само недбало, як струшував порухом вказівного пальця попіл із сигарети, мене розізлила, адже у цей час десятки та сотні тисяч фабрик виробляли вибухівку й отруйні гази. Не варто завжди вірити в те, у що хочеться, навідріз відповів я. Військове управління та організації, що керують воєнним апаратом, теж не сплять, і поки ми тут тішилися утопіями, вони сповна використали мирний час, щоб заздалегідь організувати й отримати, так би мовити, готові до бою маси. Саме зараз, у мирний час, коли всенародне плазування завдяки удосконаленню пропаганди зросло до неймовірних розмірів – треба дивитися фактам у вічі – у ту мить, коли по радіо пролунає оголошення мобілізації, ніде не буде супротиву. Людина – це порошок, сьогодні її волю взагалі не беруть до уваги.

Звичайно, всі були проти мене, адже, як показує практика, людина потребує самозаспокоєння, а усвідомленої небезпеки намагається позбавитися найчастіше тим, що визнає її незначною та незначущою. Мое ж застереження від дешевого оптимізму було недоречним хоча б тому, що в сусідній кімнаті вже чекав розкішний званий обід.

Несподівано моїм секундантом виступив кавалер ордену Марії Терезії, той самий, в якому мій хибний інстинкт припускав супротивника.

– Так, безглуздо, – гарячкувато відказав він, – у наш час зважати на бажання чи небажання людського матеріалу, оскільки в наступній війні основна робота виконуватиметься машинами, а людей розжалують до такого собі складника цих машин. Уже в попередній війні я зустрічав на полі бою небагатьох, хто мав чітку позицію: схвалював або заперечував війну. Більшість людей, як вітер – хмару пилу, підхопило та закрутило у великий вихор, трясучи їх, немов горох у мішку. Одним словом, людей, що втікали на війну, було навіть більше, ніж тих, хто тікав від війни.

Я здивовано слухав, зацікавлений передусім тією гарячковістю, з якою він говорив.

– Не вводьмо себе в оману. Якщо сьогодні почнуться вербування на якусь екзотичну війну в будь-якій країні, в Полінезії чи в якому закутку Африки, – сотні і тисячі кинуться туди, навіть не розуміючи, чому саме це роблять; можливо, через бажання втекти від себе або від безрадінних життєвих обставин. Вірогідність супротиву війні, на мою думку, не більша нуля. А одноосібний супротив системі завжди вимагає значно більшої мужності, ніж коли просто пливеш за течією, а саме – особистої мужності, котра вимірає в наш час організації та механізації. На війні я стикався майже виключно з масовою мужністю, мужністю в строю. Та якщо її розглянути під лупою, то проявляються дуже дивні компоненти: багато марнославства, багато легковажності чи навіть нудьги, але передусім – багато страху: так-так, страх залишитися позаду, – страх бути осміяним, страх діяти самостійно і – передусім – страх стати в опозицію до загального запалу; більшість із тих, кого на полі бою вважали наймужнішими, особисто я (пізніше і в цивільному житті) знав як сумнівних героїв. Будь ласка, зрозумійте, – сказав він, ввічливо звертаючись до господаря дому, що кривив обличчя, – із себе я в жодному разі не роблю винятку.

Мені сподобалася манера, з якою він говорив, і я хотів підійти до нього, але тут домоправителька покликала на вечерю, і, оскільки нас посадили далеко один від одного, ми більше не мали змоги поговорити. Лише коли всі почали розходитися, ми зіткнулися в гардеробі.

– Думаю, – усміхнувся він, – наш спільний покровитель заочно нас уже познайомив.

Я усміхнувся у відповідь:

- І доволі добре.

- Напевне, змалював мене таким собі Ахіллесом, а моїм орденом хизувався, немов своїм?

- Приблизно так і було.

- Так, він неабияк пишається ним. Так само, як і вашими книжками.

- Дивний чолов'яга! Але є й гірші. До речі, якщо ви не проти, ми можемо трохи пройтися разом.

Ми вийшли. Він одразу ж заговорив до мене:

- Повірте, коли я говорю, що всі ці роки ніщо не завдавало мені більшого клопоту, ніж цей, як на мене, надто примітний орден Марії Терезії, то це не просто гучні слова. Я хочу сказати, - щоб бути чесним до кінця, - що коли я його отримав там, на фронті, то мене пройняло до мозку кісток. Зрештою, коли тебе виховували солдатом, а в кадетському училищі ти слухав легенди про цей орден, котрий на кожній війні діставався, можливо, лише дюжині людей... Тобто це дійсно немов зірку з неба дістати. Так, для хлопця двадцяти восьми років це означає чимало. Ти стоїш перед строем, а всі дивуються тому, як раптом у тебе на грудях щось заблищало, немов маленьке сонце, і кайзер, його недосяжна величність, вітає і тисне тобі руку. Але бачте: ця нагорода мала значення та цінність лише в нашому мілітаристському світі, а коли війна закінчилася, мені здалося смішним пройти крізь усе життя з печаткою героя лише тому, що одного разу двадцять хвилин ти дійсно був хоробрим (імовірно, не хоробрішим, ніж десятки тисяч інших) і мав щастя бути поміченим і - можливо, це найдивніше - повернутися живим. Уже рік потому, коли люди скрізь почали витріщатися на маленький шматок металу і ковзати по мені побожними поглядами, мені остогидло викроковувати живим пам'ятником, і роздратування від цієї постійної уваги було однією з вирішальних причин, чому після війни я так швидко звільнився з армії.

Він пришвидшив ходу.

– Я сказав: «однією з причин», але головною – була особиста, котра вам, можливо, буде ще зрозумілішою. Головною причиною було те, що я сам дуже сумнівався у моєму праві на цю нагороду і, у всякому разі, – у власному героїзмі. Я ж бо знав краще за сторонніх спостерігачів, що за цим орденом ховається хтось, хто менш за все був схожим на героя, навіть був, безсумнівно, антигероєм – один із тих, хто стрімголов кинувся на війну, щоб урятуватися від розпачливої ситуації. Радше, дезертири, що втекли від відповідальності, ніж герої патріотичного обов'язку. Я не знаю, як вам, а мені життя з німбом та блиском видається неприродним та нестерпним, і я, чесно, відчув полегшення, коли більше не мусив демонструвати на мундирі свою героїчну біографію. Але мене ще й досі дратує, коли хтось відкопує мою колишню славу; тому зізнаюся вам, що вчора я був уже майже готовий підійти до вашого столу і накинутися на цього базікала, мовляв, нехай вихваляється кимось іншим, а не мною. Весь вечір мене дратував ваш шанобливий погляд, і найбільше мені хотілося примусити вас вислухати мене, щоб одразу спростувати ці брехні, вислухати, якою кривою доріжкою я дійшов до мого геройства – це доволі дивна історія, а проте, вона змогла би вам показати, що часто мужність – ніщо інше, як слабкість навиворіт. До речі, я і зараз, як на сповіді, можу вам її розповісти. Те, що сталося з людиною чверть століття тому, вже стосується не її, а ніби когось іншого. Ви маєте час? І чи не буде вам нудно?

Звісно, в мене був час; ми ще довго ходили вже спустілими вулицями, а наступними днями ми часто бували разом. Я майже нічого не змінив у його розповіді, можливо, сказав «улани» замість «гусари», трохи посунув на карті гарнізони, щоб їх не впізнали, і завбачливо прибрав усі справжні імена. Але ніде я не навігадував чогось суттєвого і тепер розповідатиму вже не я, а оповідач.

«Є два типи співчуття. Перше – легкодухе та сентиментальне, власне, є лише нетерпінням серця, бажанням якнайшвидше звільнитися від неприємного хвилювання через чуже нещастя, те співчуття, котре зовсім не співчуття, а лише інстинктивний опір власної душі чужому стражданню. Друге – єдино справжнє – не сентиментальне, воно вимагає вчинків, воно знає, чого хоче, і сповнене рішучості терпляче вистояти до самого кінця і зробити все, на що стане сил, і навіть більше».

Все почалося з неоковирності, з цілком невинної дурниці, з gaffe,[1 - Нетактовність (фр.).] як кажуть французи. Після цього я спробував залагодити

мою дурість, але коли хочеш поспіхом полагодити шестерню, то, як правило, псуєш весь механізм. Навіть сьогодні, багато років по тому, я не можу зрозуміти, де закінчилася моя невдача і почалася моя провина. Гадаю, я ніколи цього так і не дізнаюся.

Тоді мені було двадцять п'ять, і я служив лейтенантом в Н-ському уланному полку. Не можу стверджувати, що я відчував схильність чи внутрішнє покликання до військової служби. Але коли в старій австрійській родині службовців двоє дівчат та четверо завжди голодних хлопців сидять за вбого накритим столом, то їх не запитують про схильності, а швиденько вкидають до горнила професії, щоб довго не обтяжували домогосподарство. Мого брата Ульріха, котрий від важкого навчання пошкодив зір ще в народній школі, влаштували в духовну семінарію, мене, за міцну статуру, відправили в військову школу; відтоді нитка життя розмотується автоматично, самому для цього робити нічого не потрібно. Держава потурбується про все. За кілька років, за встановленим державним зразком, із блідого підлітка вона безкоштовно викроїть молодшого лейтенанта з пушком на підборідді і передасть його, готового до вжитку, армії. Одного дня, на день народження кайзера (мені ще не було вісімнадцяти) відбувся наш випуск, і скоро по тому на моєму комірці з'явилася перша зірка; так було пройдено перший етап, і тепер я повинен був автоматично з належними паузами просуватися далі кар'єрою аж до пенсії та подагри. Служити в кавалерії, на жаль, надто дорого, і це також у жодному разі не було моїм бажанням; це було примхою моєї тітки Дейзі, другої дружини батькового старшого брата, з якою він побрався, коли перейшов з міністерства фінансів на вигіднішу посаду голови правління банку. Вона була снобом і дуже багатою, тому не могла стерпіти, щоб хтось із родичів, хто носить прізвище Гофмільлерів, «спотворював» родину службою в піхоті; позаяк ця примха коштувала тітці сто крон у місяць, то я мусив за кожної нагоди щонайшанобливіше дякувати їй за це. Ніхто не думав (а сам я – найменше), чи подобається мені служити в кавалерії, чи взагалі в армії. Коли я сидів у сідлі, мені було добре, а далі, ніж шия коня, я не заглядав.

Того листопада 1913-го, напевне, з однієї канцелярії в іншу спустили якийсь наказ, і отже – вжжик – і наш ескадрон вже перемістили з Ярославичів у інший маленький гарнізон на угорському кордоні. Не має значення, чи я назву справжню назву цього містечка, чи ні, бо два гудзики на мундирі не можуть бути більш схожими один на одного, ніж австрійські провінційні гарнізони. Там і тут ті самі державні казарми: казарма, манеж, навчальний плац, офіцерський клуб, до цього три готелі, дві кав'ярні, кондитерська, винарня, жалюгідне вар'єте з потяганими субретками, котрі поміж ділом приділяли увагу офіцерам та

добровольцям. Військова служба скрізь означає однаково пусту рутину; година за годиною розподілені за непорушним сторічним регламентом, а вільний час теж не набагато відрізняється. В офіцерському клубі ті самі обличчя, однакові розмови, в кав'ярні одні й ті ж партії в карти та більярд. Інколи навіть дивує, як це Господь Бог був таким люб'язним зробити принаймні інше небо та інший ландшафт навколо шести-восьми сотень дахів подібних містечок.

Щоправда, одну перевагу новий гарнізон (на противагу попередньому, галиційському) мав: гарнізон, з одного боку, був близько до Відня, з іншого – не дуже далеко від Будапешта, і тут була станція швидкого потяга. Тож хто мав гроші – а в кавалерії завжди служили доволі багаті молоді люди, не кажучи вже про добровольців, почасти з дворянства, почасти сини фабрикантів – той міг (якщо вчасно вшитися) поїхати до Відня вечірнім потягом о п'ятій, а нічним – о пів на третю, вже знову повернутися. Цього часу достатньо, щоб сходити в театр, погуляти по Рінгштрассе, побути кавалером та пошукати випадкову пригоду; деякі щасливчики навіть тримали там постійне житло чи кімнату в заїжджому дворі. На жаль, такі освіжаючі легковажні прогулянки в той час були поза межами мого місячного бюджету. З розваг мені залишалася лише кав'ярня чи кондитерська, де я грав у більярд (ставки в картах у більшості випадків були задорогими для мене), чи у ще дешевші шахи.

Того разу пообіді (це було, мабуть, у середині травня 1914-го) я так само сидів у кондитерській із аптекарем із «Золотого янгола», котрий був і віцебургмістром нашого гарнізонного містечка. Ми давно зіграли звичні три партії і розмовляли просто задля того, щоб згаяти час; встати й піти – та куди підеш у цій глушині? Розмова, немов догоріла сигарета, вже ледь жевріла. Раптом розчиняються двері, і хвиля свіжого повітря вносить милу дівчину в легкій спідниці-кльош: карі мигдалеві очі, смаглява шкіра, чудово одягнена, зовсім не провінційна, а головне – нове обличчя в цій нестерпній одноманітності. На жаль, ця тендітна німфа не звертає уваги на наші шанобливі погляди; гордо і стрімко, пружним упевненим кроком вона не соромлячись проходить повз дев'ять маленьких мармурових столиків прямо до стійки і замовляє en gros[2 - Гуртом (фр.).] дюжину тістечок, торти та шнапс. Мені одразу кидається в очі, як devotissime[3 - Шанобливо (іт.).] вклоняється їй пан кондитер – я ніколи не бачив, щоб шов на спині його фрака так сильно напинався. Навіть його дружина, пишна грубувата провінційна Венера, котра зазвичай байдужо приймала лестощі наших офіцерів (адже до кінця місяця часто залишаються якісь невеличкі борги), підводиться зі свого місця за касою і майже розтає в солодких речах. Доки кондитер записує замовлення в книгу, ця мила дівчина безтурботно хрумкотить праліне і перемовляється з пані Гросмайер; ми вже непристойно завзято витягуємо шиї,

проте на нас вона не кидає жодного погляду. Звісно, молода пані не обтяжує гарненьку ручку пакунками: пані Гросмайер ввічливо запевняє, що все буде надійно доставлено. І вона навіть не думає, як звичайні смертні, розплачуватися готівкою біля металевого касового апарату. Одразу зрозуміло: шляхетний покупець, вищий гатунок!

Зробивши замовлення, вона повертається до виходу, і пан Гросмайер поспіхом вискакує відчинити їй двері. Мій аптекар також підводиться зі свого місця, щоб поштиво вклонитися, коли вона пропливає повз нас. Вона дякує з королівською люб'язністю – чорт забирай, які оксамитові очі, немов у лані! Я ледь можу дочекатися, доки вона, облита солодкими компліментами, вийде з крамниці, і з величезною цікавістю запитую мого друга, що це за пава в нашому курнику.

– Ох, ви її не знаєте? Це ж небога пана... (я назву його паном Кекешфальвою, хоча його справжнє ім'я звучить інакше) Кекешфальви, ви ж знаєте Кекешфальву?

Кекешфальва: він вимовляє ім'я так, ніби кидає банкноту в тисячу крон, і дивиться на мене, чекаючи, що я – певна річ! – з побожним трепетом вигукну: «О, звісно!» Але я – новоспечений лейтенант, що з'явився в цьому гарнізоні лише кілька місяців тому, не маю жодного уявлення про цього таємничого бога, тому ввічливо прошу пояснити мені, що пан аптекар і робить із задоволенням провінційного марнославства. І звісно, значно багатослівніше та детальніше, ніж я вам переказую.

Кекешфальва, пояснює він мені, – найбагатша людина в усьому окрузі. Майже все належить йому. Не лише замок Кекешфальва («Таж ви мусите його знати – його видно з навчального плацу, ліворуч від головної дороги – жовтий палац із квадратною баштою та великим старим парком») а й цукрова фабрика дорогою в Р., і лісопильня в Бруці, й кінний завод у М. – все це належить йому, а до цього ще шість чи сім будинків у Будапешті та Відні.

– Так, важко повірити, що у нас є такі багатючі люди, котрі вміють жити, як справжні магнати. Взимку він у маленькому віденському палаці на Якквінгассе, влітку – на курортах; власне, в цьому будинку він проводить лише кілька місяців навесні, але, святий Боже, що то за будинок! Квартети з Відня, шампанське та французькі вина, все перше з першого, краще з найкращого!

Якщо я хочу, він із задоволенням познайомить мене з ним, адже – самовдоволений жест – він товаришує з паном фон Кекешфальвою, в минулі роки часто мав із ним справи і знає, що той завжди охоче приймає у себе офіцерів; одне його слово – і мене буде запрошено.

То чом би й ні? В болоті такого провінційного гарнізону задихаєшся. Йдучи бульваром, уже знаєш в обличчя усіх жінок, знаєш, який у кожній з них літній та зимовий капелюшки, яка святкова і яка повсякденна сукня – все залишається незмінним. І собак знаєш, і служниць, і дітей з першого погляду, і навіть зі спини. Знаєш кожен витвір мистецтва товстої богемської куховарки в офіцерському клубі, а від одного погляду на завжди однакове меню в трактирі починає нудити. Знаєш напам'ять кожну назву, кожну вивіску, кожен плакат у кожному провулку і кожен магазинчик у кожному будинку, а в кожному магазині – кожну вітрину. Знаєш майже так само точно, як обер-кельнер: о котрій годині в кав'ярні з'явиться пан окружний суддя, і те, що він сяде зліва від вікна і рівно о пів на п'яту замовить каву зі збитими вершками, а от пан нотаріус знову прийде рівно на 10 хвилин пізніше, о четвертій сорок, і – чарівне різноманіття – через його слабкий шлунок вип'є склянку чаю з лимоном і, запаливши звичну вірджинську сигару, розповість звичні анекдоти. Ох, знаєш всі обличчя, всі мундири, всіх коней та кучерів, усіх злиднів у всій околиці, самого себе знаєш до відрази! Чому б одного разу не вирватися з цього замкненого кола? А до того ж, ця мила дівчина, ці медові очі! Отож я кажу моему покровителю з удаваною байдужістю (тільки б не виказати свою радість цьому самозакоханому пілюльнику!), що, звісно, я буду радий познайомитися з родиною Кекешфальва.

І дійсно – хвацький аптекар не збрехав! – вже за два дні він приносить у кав'ярню, гордо роздутий, немов той індик, та подає мені жестом благодійника надруковане запрошення, в яке каліграфічно вписали мое ім'я; це запрошення свідчить, що пан Лайош фон Кекешфальва запрошує пана лейтенанта Антона Гофмільера наступного тижня в середу на вечерю о восьмій годині вечора. Слава Богу, наші люди також не в тім'я биті і знають, як поводитися в таких випадках. У неділю зранку, одягнувшись у кращий одяг, білі рукавички та лакові черевики, немилосердно виголившись (крапля одеколону на вуса), я виїхав із візитом ввічливості. Служник – старий, стриманий, хороша ліврея – взяв мое запрошення і вибачаючись пробурмотів: «Господарі будуть дуже засмучені, що не зустрілися з паном лейтенантом, але вони в церкві». «То й на краще, – думаю я, – візити ввічливості – не найприємніша справа, як на службі, так і поза нею». У будь-якому разі, я виконав свій обов'язок. У середу ввечері я піду туди і будемо сподіватися, що мені сподобається. Отже, до середи справа з Кекешфальвою залагоджена. Але два дні по тому, у вівторок, я дуже зрадив, коли знайшов у себе

в кімнаті візитну картку з загнутим кутиком від пана Кекешфальви. Ці люди, думаю я, мають бездоганні манери. Всього через два дні після мого візиту ввічливості зустрічний візит мені, маленькому офіцеру, – більшої ввічливості та поваги навіть генерал не може забажати! Тепер я очікую вечора середі з дійсно хорошим передчуттям.

Однак доля з самого початку зіграла злий жарт (власне, треба було вірити у прикмети і звертати більше уваги на маленькі знаки). В середу о пів на восьму вечора я вже був повністю готовий: найкращий мундир, нові рукавички, лакові черевики, стрілка на штанях заправована, немов лезо бритви, мій денщик якраз розправляє складки на шинелі й оглядає, чи все добре (мені потрібен для цього денщик, бо в моїй погано освітленій кімнатці є лише маленьке ручне дзеркальце), аж тут грюкають у двері – посланець. Черговий офіцер, мій друг, ротмістр граф Штайнгюбель, просить прийти до нього в казарму. Двоє уланів, напевне, п'яні як чіп, посварилися, і, зрештою, один вдарив іншого прикладом по голові. Тепер це вайло лежить там, закривавлене, з відкритим ротом і без свідомості. Невідомо, чи його череп взагалі цілий. Полковий лікар відчалив до Відня у відпустку, полковника не можуть знайти; отже, в такому скрутному становищі милий Штайнгюбель, хай йому грець, посилає саме за мною, щоб я його виручив; допоки він клопотатиметься коло закривавленого, я мушу скласти протокол і розіслати його з посланцями, щоб якомога швидше знайти цивільного лікаря, в кав'ярні чи деінде. Тим часом уже за чверть восьма. Я вже бачу, що за чверть або півгодини я ніяк не зможу звільнитися. Чорт забирай, саме сьогодні мусила статися така халепа, як на зло, сьогодні, коли мене запрошено! Все нетерплячіше я поглядаю на годинник; прийти вчасно не вдасться, навіть якщо я порпатимуся тут лише п'ять хвилин. Але служба – це нам добре втовкмачили – понад будь-який особистий обов'язок. Я не можу вшитися, тож роблю єдино можливе в цій прикрій ситуації – посилаю мого денщика фіакром (це задоволення коштує мені чотири крони) до Кекешфальви, прошу мене вибачити, якщо спізнюся через непередбачувану ситуацію на службі, і так далі. На щастя, цей гармидер у казармі триває не дуже довго, оскільки з'являється сам полковник зі швидко знайденим лікарем, і тепер я можу непомітно зникнути.

Але нова невдача: якраз сьогодні на площі Ратуші немає жодного фіакра, я мушу чекати, доки мені викличуть восьмикопитний екіпаж по телефону. Тому (це було неминучим), коли я зрештою ступаю у великий хол Кекешфальви, хвилинна стрілка настінного годинника вже дивиться вертикально вниз – рівно пів на дев'яту замість восьмої – і я бачу, що в гардеробі пальта вже висять випнувшись одне на одному. По трохи зніяковілому обличчю слуги я розумію, що дуже спізнюся – неприємно, як неприємно, і треба ж було такому статися під час

першого ж візиту!

Проте слуга – цього разу на ньому білі рукавички, фрак, накрохмалена сорочка і непорушне обличчя – заспокоює мене: денщик півгодини тому передав мое послання, і супроводжує мене в надзвичайно елегантний, сяючий кришталевими люстрами та обшитий червоним шовком салон із чотирма вікнами; ще ніколи я не бачив нічого розкішнішого. Але, на жаль і на свій сором, я виявляю, що салон абсолютно порожній, а з сусідньої кімнати виразно чується жвавий дзенькіт тарілок. «Прикро, ох, прикро, – думаю я одразу ж, – вони вже сидять за столом!»

Та я збираюся з силами, і коли слуга відчиняє переді мною розсувні двері, підходжу до порога ідальні, лунко клацаю підборами і вклоняюся. Усі дивляться на мене. Двадцять, сорок очей, абсолютно чужих очей, розглядають запізнілого гостя, котрий у не вельми впевненій позі застиг у дверях. Одразу ж підводиться немолодий пан (безсумнівно, господар дому), швидко знявши серветку, підходить до мене і люб'язно простягає руку. Я собі уявляв поміщика з мадярськими вусами, товстими щоками, огрядного та червоного від доброго вина, проте цей пан фон Кекешфальва має зовсім інший вигляд. Крізь золоті окуляри на мене дивляться трохи втомлені очі, я бачу сіруваті мішки під очима, трохи сутулі плечі, чую хрипкуватий голос, який зрідка переривається тихим кашлем; цього чоловіка з вузьким делікатним обличчям, котре закінчується тонкою білою борідкою-еспаньйолкою, можна прийняти за вченого. Надзвичайно заспокійливо на мою невпевненість діє підкреслена чемність старого пана. Ні-ні, це його провина, – перериває він мене одразу ж, – він добре знає, що на службі може трапитися що завгодно, і з мого боку було надзвичайно люб'язно повідомити його про це; лише тому, що він був не впевнений у тому, що я прийду, вони почали вечеряти, не дочекавшись мене. Але тепер не гаятимемо часу і сідаємо за стіл. Пізніше він відрекомендує мене кожному окремо, а зараз – він підводить мене до столу – лише його доньці. Підліток, ніжна, бліда, тендітна, як і він сам, вона перервала розмову, і двійко сірих очей сором'язливо ковзнули по мені. Я мигцем бачу тонке, нервово обличчя, спочатку вклоняюся їй, тоді кланяюся направо та наліво усім іншим, а вони, очевидно, раді, що не доведеться відкладати виделки та ножі заради детальної церемонії знайомства.

Перші дві-три хвилини я ще почувуюся вельми незручно. Тут немає нікого з полку, жодного приятеля, жодного знайомого і навіть нікого з шанованих людей містечка – виключно чужі, абсолютно чужі люди. Здається, тут переважно державні службовці та землевласники з околиць зі своїми дружинами та доньками. Але лише цивільні, цивільні, жодного мундира, окрім мого! О Боже, як

же мені – недоречній, сором'язливій людині – вести бесіду з цими незнайомими людьми? На щастя, мене всадовили на хороше місце. Біля мене сиділо смагляве пустотливе створіння – гарненька племінниця, котра, напевне, тоді все-таки помітила мій захоплений погляд у кондитерській, бо посміхнулася мені привітно, наче старому знайомому. Її очі були кольору кавових зерен, і дійсно, коли вона сміється, вони іскряться, ніби зерна в жаровні. У неї чарівні маленькі прозорі вушка під густим чорним волоссям (немов рожеві цикламени серед моху, думаю я). Голі руки, м'які та гладенькі; напевне, на дотик вони, як почищені персики...

Приємно сидіти поруч з такою гарною дівчиною, і я майже закохуюся в її співучий угорський акцент. Приємно бенкетувати в такій осяяній залі за таким аристократично сервірованим столом; за тобою лакей у лівреї, перед тобою – найкращі наїдки. Моя сусідка ліворуч, котра говорить з легкими польськими інтонаціями, теж видається мені доволі *appétissant*, [4 - Апетитний (фр.)] нехай навіть вона дещо масивніша. Чи це так вино діє, світло-золотисте, потім темно-червоне, ніби кров, а тепер іскристе шампанське, котре саме зараз щедро наливають зі срібних карафок і череватих пляшок лакеї в білих рукавичках? Славний аптекар не збрехав: у Кекешфальви все ніби при дворі. Я ще ніколи не їв так смачно, навіть ніколи не мріяв про те, щоб так смачно, так розкішно, так вишукано їсти. Вносять все вишуканіше, все дорожчі страви на нескінченних тарелях: в золотій підливці плаває блідо-блакитна риба, увінчана салатою та обрамлена скибочками омара, каплуни зверху на широких гірках із розсипчастого рису, блакитно пломеніють пудинги в ромі, пістрявіють різнобарвні солодкі кульки морозива, фрукти, котрі, напевне, проїхали півсвіту, ніжно притискаються одне до одного в срібних кошиках. Немає ні кінця ні краю тим наїдкам, а наостанок – справжня веселка з напоїв: зелені, червоні, білі та жовті, а до чудової кави – сигари, завтовшки як спаржа!

Розкішний, казковий будинок – нехай буде благословенним добрий аптекар! – світлий, щасливий, шумливий вечір! Я не знаю, чи від того почуваюся так невимушено та вільно, що праворуч, ліворуч і навпроти мене очі засяяли яскравіше, а голоси стали гучнішими, забувши про манірність і жваво розмовляючи – у будь-якому разі, моя колишня сором'язливість зникла. Я весело розмовляю, догоджаю обом сусідкам одночасно, п'ю, сміюся, поглядаю із запалом навколо, і коли час від часу – зовсім не випадково – мої пальці торкаються гарних голих рук Ілони (так звать гарненьку небогу), то здається, вона зовсім не ображається на ці легкі доторки; вона теж розслаблена, окрилена та розніжена цим розкішним святом, як і всі ми.

Поступово я відчуваю (чи не від незвичних чудових вин, токою та шампанського на переміну?) як на мене знаходить якась легкість, ледь не бешкетна невгамовність. Тепер для цілковитого щастя мені не вистачає якоїсь дрібнички – для піднесення, для захвату, але чого саме я прагнув, мені відкрилося вже наступної миті, коли раптово з сусідньої кімнати за салоном – слуга знову непомітно відчинив розсувні двері – долинули звуки приглушеної музики, квартету, якраз тої музики, котру я прагнув усією душею, музика танців, ритмічний та водночас ніжний вальс; дві скрипки ведуть, ім – низько та сумно – підіграє віолончель; між ними чітко відбиває такт різким стакато рояль. Так, музика! Лише її мені не вистачало! Музики і, можливо, танців, вальсу – гойдатися, віддаватися польоту, щоб радісно відчувати внутрішню легкість! Дійсно, ця вілла Кекешфальви, напевне, якийсь казковий будинок: варто лише задумати бажання, і ось воно здійснилося. Коли ми встаємо з-за столу, відсунувши крісла, і пара за парою – я простягаю Ілоні руку і знову відчуваю її прохолодну, ніжну, розкішну шкіру – переходимо в салон, добрі гноми вже прибрали всі столи і розставили крісла вздовж стін. Гладенький коричневий паркет виблискує – божественна ковзанка для вальсу, а з сусідньої кімнати незримо підхоплює музика.

Я повертаюся до Ілони. Вона все розуміє і сміється. Її очі вже сказали «так», ми вже кружляємо, дві пари, три пари, п'ять пар на слизькому паркеті; тим часом обережніші та старші люди просто спостерігають і спілкуються. Я танцюю охоче і навіть добре роблю це. Ми захоплено кружляємо, і мені здається, що я ніколи в своєму житті не танцював краще. На наступний вальс я запрошую іншу сусідку; вона теж танцює чудово, і, схилившись до неї, я, трохи одурманений, вдихаю пахощі її волосся. Ох, вона танцює дивовижно, все тут дивовижно, я такий щасливий, яким не був довгі роки... Я вже нічого не розумію, найдужче мені хочеться усіх обійняти і кожному сказати щось щире, щось вдячне; так легко, так безмірно радісно, так душевно, таким юним душею я почуваюся. Я кружляю то з однією, то з іншою, я розмовляю і сміюся, і танцюю, і, захоплений потоком мого щастя, не відчуваю час.

Раптом я випадково кидаю погляд на годинник – пів на одинадцять! З жахом усвідомлюю: я танцюю і розмовляю, і розважаюся вже майже годину і – неотеса! – жодного разу не запросив дочку господаря дому! Я танцював лише зі своїми сусідками та ще з двома-трьома іншими дамами, котрі мені сподобалися найбільше, а про дочку господаря зовсім забув! Яка неввічливість, о Господи, яка образа! Але тепер треба швидко залагодити ситуацію!

Але з жахом я розумію, що взагалі не можу пригадати зовнішність дівчини. Я схилився перед нею лише на мить, коли вона вже сиділа за столом, і тепер можу згадати лише щось ніжне і тендітне, і ще її швидкий сірий зацікавлений погляд. Але куди ж вона поділася? Вона ж як дочка господаря не могла піти геть? Занепокоєно я оглядаю всіх жінок та дівчат уздовж стін: жодної схожої на неї. Зрештою я заходжу в третю кімнату, де, прихований китайською ширмою, грає квартет, і полегшено зітхаю. Бо там сидить вона – точно, це вона! – ніжна, тоненька, у світло-блакитній сукні між двома старшими дамами в куточку для відпочинку за малахітово-зеленим столиком, на якому стоїть пласка ваза з квітами. Вона трохи схилила вузьке обличчя, ніби дослухаючись до музики, і лише тепер, у порівнянні з яскравим багрянцем троянд, я помічаю, як мерехтить її прозоро-блідий лоб під важким каштановим волоссям. Але я більше не витрачаю часу на пусте спостереження. Слава Богу, що я її знайшов, полегшено зітхаю я в душі. Отож я можу вчасно надолужити втрачене.

Я підходжу до столу – поруч гримить музика – і вклоняюся на знак мого ввічливого запрошення. Здивовані очі дивляться на мене, не розуміючи, губи залишаються напіврозкритими на півслові. Але вона навіть не ворухнулася, щоб піти за мною. Вона мене не зрозуміла? Я вклоняюся ще раз, тихо дзенькнувши острогами:

– Дозвольте вас запросити, милостива паняночко?

Але стається щось жахливе. Вона рвучко відхиляється, ніби хоче ухилитися від удару; разом із цим її бліді щоки заливає рум'янець, щойно відкриті губи міцно стискаються, і лише очі нерухомо втуплюються в мене з виразом такого жаху, який мені ще ніколи в житті не зустрічався. Наступної миті по всьому її стиснутому тілі проходить судома. Намагаючись підвестися, вона хапається обома руками за стіл так, що ваза на ньому гримить і дзвенить, одночасно з цим щось падає з її крісла з різким стуком, щось із дерева та металу. Вона все ще міцно тримається обома руками за стіл, що розхитується, її легке, ніби дитяче, тіло все ще здригається, а проте вона не тікає, вона ще розпачливіше хапається за важку кришку стола. Знову і знову це тріпотіння, цей дрозж від стиснених кулаків до самого волосся. І раптом вибухає риданнями, диким задушеним криком.

Але літні дами вже обступили її справа і зліва, вже підтримують, вже приголублюють, вже улещують, заспокоюють її дрозж, вже м'яко відривають її руки від столу, і вона знову падає в крісло. Та плач не припиняється; навіть стає

ще бурхливішим, ніби хлинула кров, ніби вона здригається від блювоти. Якби музика (котра заглушує все) за своєю ширмою стихла лише на одну мить, всі аж до самої танцювальної зали почули б ці ридання.

Я стою там, збитий з пантелику, наляканий. Що? Та що ж сталося? Безпорадно дивлюся, як обидві старі дами намагаються заспокоїти плач дівчини, котра тепер, засоромившись, поклала голову на стіл. Але знову і знову нові поштовхи ридання, хвиля за хвилею проходять по худенькому тілу до самих плечей, і кожного разу від цих раптових поштовхів дзвенить ваза. А я безпорадно все ще стою там, ніби скам'янілий; комірець мене душить розпеченою мотузкою.

- Пробачте, - белькочу я нарешті упівголоса в порожнечу - обидві жінки зайняті дівчиною, і ніхто на мене не глянув - хитаючись, я відступаю у залу. Схоже, тут ще ніхто нічого не помітив, пари швидко кружляють у танці, а я відчуваю, що мушу триматися за одвірок: так хитається довкола мене кімната. Що трапилось? Я щось накоїв? Боже, мабуть, наприкінці застілля я надто швидко, надто багато випив і тепер, у потьмаренні, скоїв якийсь безглуздя!

Тут музика припиняється, пари розходяться. Окружний начальник, вклонившись, відпускає Ілону, і я одразу ж кидаюся до неї і майже силою тягну збентежену дівчину убік:

- Будь ласка, допоможіть мені! Богом прошу - допоможіть мені, поясніть мені!

Мабуть, Ілона очікувала, що я відвів її до вікна, щоб прошепотіти якусь люб'язність, тому її очі раптом стають суворими: напевне, своїм хвилюванням та зляканим виглядом я викликаю співчуття. Ніби в лихоманці, я все розповідаю їй. І дивно: в її погляді одразу ж з'являється помітний жах, такий самий, як у тої дівчини, і вона напускається на мене:

- Ви збожеволіли?... Хіба ви не знаєте?... Хіба ви не бачили?...

- Ні... - белькочу я, розгромлений цим новим, так само незрозумілим жахом. - Що бачив?... Я ж нічого не знаю. Я ж уперше в цьому домі...

- Хіба ви не помітили, що Едіт... кульгава?... Не бачили її бідні скалічені ноги? Вона ж не може і двох кроків без милиць ступити... а ви... - вона швидко стримує гнівне слово, - ви запросили її до танцю... ох, жахливо! Мені треба до неї...

– Ні! – у розпачі я хапаю Ілону за руку. – Ще одну хвилинку, одну хвилинку... Ви мусите вибачитися перед нею від мого імені. Я навіть подумати не міг... Я бачив її лише за столом, лише секунду... Будь ласка, поясніть же їй...

Але Ілона зі злістю у погляді звільняє свою руку та біжить у кімнату. Мені стискає горло, мене нудить, я стою на порозі салону, все кружляє, мерехтить і шумить, усі ці люди, що невимушено розмовляють, спілкуються, раптом стають мені нестерпними; і я думаю: ще п'ять хвилин, і всі знатимуть про мою дурість. П'ять хвилин, а тоді насмішкуваті, осудливі, іронічні погляди обмацуватимуть мене зусібіч, а завтра по всьому місту підуть розмови про мій нековирний вибрик, і сотні вуст їх смакуватимуть; вже рано-вранці цю новину доставлять із молоком до всіх дверей, а звідки рознесеться в челядні, а далі піде в кав'ярні та установи... Завтра це знатимуть у моєму полку...

У цю мить я, немов крізь туман, бачу її батька. З трохи засмученим обличчям – вже знає? – він іде через зал. Він до мене підійде? Ні – тільки б не зустрівся з ним зараз! Мене раптом охоплює панічний страх перед ним та перед усіма. І достоту не розуміючи, що я роблю, я кидаюся до дверей у хол, геть із цього пекельного дому...

– Пан лейтенант уже йдуть від нас? – ввічливо дивується слуга і робить рукою жест, ніби сумніваючись у своїх словах.

– Так, – відповідаю я.

Щойно це слово злітає з моїх губ, мені стає страшно. Невже я справді хочу піти? І наступної миті, коли слуга подає мені шинель, я ясно усвідомлюю, що своєю малодушною втечею я роблю нову, і може, ще більш неприпустиму дурість. Але вже надто пізно. Не можу ж я знову віддати йому шинель і повернутися до зали, коли він, злегка вклонившись, вже відчиняє мені двері. І от я, згораючи від сорому, стою біля цього чужого, проклятого дому, холодний вітер б'є в обличчя, серце згорає від сорому, і я судомно хапаю ротом повітря, ніби задихаюся.

Це була та лиховісна помилка, з якої все й почалося. Тепер, коли минуло стільки років, уже холоднокровно знову згадуючи той безглуздий епізод, з якого розпочалося це лихе безталання, я мушу визнати, що, по суті, вляпався у цю

історію лише через непорозуміння; навіть найрозумніша та найдосвідченіша людина могла припуститися такої gaffe[5 - Нетактовність (фр.)] – запросити до танцю скалічену дівчину. Але тоді, охоплений жахом, я почувався не лише непоправним дурнем, але і грубіяном, справжнім лиходієм. Я почувався так, ніби ударив батогом дитину. Зрештою, все це ще можна було залагодити, якби я мав достатню силу духу; але справу остаточно зіпсувало те, що я – і це стало зрозуміло одразу, щойно перед будинком мені в обличчя вдарив перший поштовх крижаного вітру, – просто втік, як злочинець, навіть не спробувавши виправдатися.

Не можу описати свій стан, в якому я стояв перед домом. За яскраво освітленими вікнами змовкла музика, мабуть, музиканти просто зробили перерву. Але я так болісно переживав свою провину, що гарячково уявляв: ось танці припинилися через мене, і всі гості побігли в маленький будуар втішати ображену; чоловіки, жінки й дівчата – усі разом за зачиненими дверима обурюються негідником, що запросив до танцю німічну дитину і злякавшись утік після паскудного вчинку. А завтра – мене кинуло в холодний піт, я відчував його під кашкетом – про мою ганьбу дізнається і пліткуватиме все місто! Містяни вже докладуть зусиль, перемиють усі кісточки! В уяві я вже бачив, як мої товариші в полку – Ференц, Міслівець і, передусім, Йожі, цей затятий дотепник, – прицмокуючи підходять до мене: «Ну, Тоні, ти й утнув! Варто було тебе один-єдиний раз спустити з цепу – і маеш, осоромив увесь полк!» Місяцями продовжуватиметься глузування в офіцерській їдальні: адже у нас по десять, по двадцять років переживають за столом кожний прогріх, коли-небудь допущений кимось із офіцерів, кожна дурниця у нас увіковічнюється, кожному жарту споруджують пам'ятник. Ще й досі, шістнадцять років по тому, в полку розповідають безглузду історію, котра сталася з ротмістром Волінські, коли він, повернувшись до Відня, став вихвалитися, ніби познайомився на Рінгштрасе з графинею Т. і першу ж ніч провів у неї в спальні; а через два дні в газетах написали про скандал зі звільненою нею служницею, котра видавала себе за графиню для своїх афер та щоб крутити романи. Окрім того, цей казанова мусив пройти тритижневий курс лікування в полкового лікаря. Хто хоч раз був осміяний товаришами, назавжди залишається посміховиськом, цього йому не забудуть і не змилюються. І що довше я все це уявляв та обдумував, то більше абсурдних ідей лізло мені в голову. У ті хвилини мені здавалося, що в сто разів легше швидко натиснути вказівним пальцем спусковий гачок револьвера, ніж цілими днями відчувати пекельні муки безпомічного очікування: чи відомо вже товаришам про мій сором, і чи не вчувається мені за спиною насмішкуватий шепіт? Ох, я надто добре себе знав, адже у мене ніколи не вистачить сил встояти, якщо я стану об'єктом кпинів та пересудів!

Не знаю, як я тоді дістався до казарми... Лише пам'ятаю, що одразу ж відчинив шафу, де тримав пляшку сливовиці для моїх гостей, і випив дві-три неповних склянки, намагаючись притлумити бридке відчуття нудоти. Потім я, як був одягнений, кинувся в ліжку і спробував добре все обдумати. Але, як квіти, що пишно розквітають у задушливих оранжереях, гарячкові видіння буйно розростаються в темряві. Там, у вологому ґрунті, переплетені, фантастичні, вони швидко виростають у жахливі ліани і душать тебе; як швидкі сновиддя, в розпаленому мозкові виникають, змінюючи одне одного, страшні жахіття. Осоромлений на все життя, думав я, вигнаний з товариства, осміяний товаришами, знайомими, усім містом. Ніколи більше не вийду з цієї кімнати, не наважуся вийти на вулицю зі страху зустріти когось із тих, хто знає про мій злочин (адже в ту ніч від такого перезбудження моя необачність видавалася мені злочинною, а сам собі я здавався гнаним і зацькованим уселюдним глузуванням). Коли ж я нарешті забувся в німічному поверховому сні, гарячка жахів продовжилася і там. Ледь я відкриваю очі, як знову бачу розгніване дитяче обличчя, бачу, як тремтять губи, руку, що судомно схопилася за край стола, чую, як упало щось дерев'яне, і тільки тепер розумію, що то були милиці, і мені, охопленому шаленим страхом, ввижається, що прочиняються двері, і її батько (чорний сурдут, біле нагруддя, золоті окуляри, доглянута еспаньйола) підходить до мого ліжка. Перелякано я підхоплююся з ліжка. І коли я розглядаю у дзеркало своє вкрите холодним потом обличчя, мене долає бажання заїхати в пику бовдур у потьмянілому склі...

Але, на мое щастя, вже настав день; в коридорі гучно разносяться важкі кроки, внизу бруківкою торохкотять карети. А коли у вікні світло, то думки ясніші, ніж коли тебе оточує зловісна темрява, що радо породжує привидів. Може, кажу я собі, справи не такі й жахливі? Може, ніхто нічого й не помітив? Але вона, звісно, ніколи цього не забуде і не пробачить – нещасна, бліда, хвора каліка! І раптом у моїй голові спалахує рятівна думка. Я швидко розчісую скуйовджене волосся, надягаю мундир і пробігаю повз спантеличеного денщика, котрий у відчаї кричить мені услід своєю жахливою німецькою з русинським акцентом:

– Пане лейтенанте! Пане лейтенанте, кава вже готова!

Я мчу сходами і так швидко пробігаю повз іще напіводягнених уланів, які товчуться у дворі казарми, що вони ледь устигають виструнчитися. Я проношуся повз них, і ось уже я за ворітьми. Біжу прямісінько до квіткового магазину на площі Ратуші; біжу, наскільки це дозволено лейтенанту. Поспішаючи, я, звісно, забув, що о пів на шосту ранку крамниці ще зачинені, але, на щастя, фрау

Гуртнер, окрім квітів, продає ще й овочі. Перед дверима стоїть напіврозвантажений віз із картоплею. Я гучно стукаю у вікно й одразу ж чую кроки хазяйки, що спускається сходами. Поспіхом вигадую пояснення: я зовсім забув, що сьогодні іменини мого друга. Через півгодини ми вирушаємо, тому мені дуже хотілося б надіслати йому квіти прямо зараз. Тільки найкращі, і щонайшвидше. Товста крамарка, ще в нічній кофті, човгає ногами у драних пантофлях, відчиняє лавку і показує мені свої скарби – чималий оберемок троянд із довгими стеблами. Скільки вам? Усі, відповідаю я, всі! Просто так зв'язати чи краще вкласти в кошик? Так-так, звісно, в кошик! На розкішне замовлення іде все, що залишилося від моєї платні (в кінці місяця доведеться економити на вечері та кафе і не давати у борг). Але зараз мені все це байдуже, ба, більше – я навіть радий, що мій промах обходиться мені так дорого, я відчуваю зловтіху: так тобі, телепню, й треба, розплачуйся за свою подвійну дурість!

Отже, все в порядку, чи не так? Найкращі троянди гарно оформлені в кошику, їх негайно відправлять! Але фрау Гуртнер розпачливо вибігає на вулицю і кричить щось мені услід. Куди й кому відправляти квіти? Адже пан лейтенант нічого не сказав. Ох, я – тричі бовдур, від хвилювання навіть забув назвати адресу: маєток Кекешфальви, – кажу я продавчині та вчасно згадую зляканий зойк Ілони, котра назвала ім'я моєї нещасної жертви. – Для панни Едіт фон Кекешфальва!

– О, так, звісно-звісно, фон Кекешфальви, – відповідає фрау Гуртнер з гордістю, – наші найкращі клієнти.

Ще одне запитання (а я вже знову збирався піти): чи не хочу я написати кілька слів? Кілька слів? А, так! Відправник! Даритель! Інакше як вона дізнається, від кого квіти?

Я знову заходжу в крамницю, дістаю візитівку і пишу на ній: «Прошу мене вибачити». Ні, так не можна! Це було б черговою дурницею, навіщо нагадувати про свою нетактовність? Але що ж написати? «Щиро шкодую» – ні, це нікуди не годиться, ще подумає, що я її жалкую. Краще взагалі нічого не писати...

– Покладіть до квітів мою візитівку, фрау Гуртнер, просто картку.

Тепер мені відлягло від серця. Я поспішаю назад до казарми, випиваю свою каву і так-сяк проводжу ранкові заняття, мабуть, трохи знервованіше та неуважніше, ніж зазвичай. Але в армії – не дивина, якщо котрийсь із лейтенантів з'являється

зранку на службу з важкою головою. Скільки наших, прогулявши всю ніч у Відні, повертаються настільки втомленими, що куняють на ходу, а йдучи легкою рисою, засинають. Взагалі-то мені навіть на користь те, що я мушу проводити огляд уланів, віддавати накази і потім виїжджати на плац, бо служба, певною мірою, відволікає мене від неспокійних думок; щоправда, неприємна згадка не дає мені спокою, а в горлі ніби застрягла просочена жовчю губка.

Але ополудні (я якраз збираюся піти в їдальню) мене схвильовано наздоганяє денщик:

- Пане лейтенанте!

У нього в руках лист – продовгуватий конверт, блакитний англійський папір, ніжні пахощі парфумів, на звороті майстерно відтиснутий герб, адреса написана тонкими, загостреними літерами – жіночий почерк! Нетерпляче розпечатую конверт і читаю:

«Від щирого серця дякую вам, шановний пане лейтенанте, за чудові квіти, котрі я не заслужила. Вони мені принесли і приносять величезне задоволення. Будь ласка, приходьте до нас на чашку чаю будь-якого вечора. Сповідати не потрібно. Я – на жаль! – завжди вдома.

Едіт ф. К.».

Гарний почерк... Я мимоволі згадую тонкі дитячі пальчики, що вчепилися в стіл, і бліде обличчя, що раптово залилося рум'янцем, неначе в келих лийнули бордо. Знову і знову я перечитую ці кілька рядків і полегшено зітхаю. Як тактовно вона промовчала про мій промах! І водночас, як уміло та делікатно сама натякає на свою неміч. «Я – на жаль! – завжди вдома». Великодушнішого прощення не буває. Жодної тіні образи. Мені ніби камінь з душі впав. Я почувався, як підсудний, котрий вважає, що його засудять на довічну каторгу, а суддя підводиться, надягає шапочку і виголошує: «Виправдано». Звісно, мені треба скоро завітати туди, щоб подякувати їй. Сьогодні четвер, значить, піду в неділю. Або ні, краще вже в суботу!

Але я не дотримав слова. Я був надто нетерплячим. Мені не давало спокою бажання якнайшвидше позбутися важкого відчуття невизначеності, дізнатися, що мене остаточно вибачили. Мені досі лоскотав нерви страх, що в клубі, в кафе чи ще деінде хтось почне говорити про мою халепу:

– Ну то як там було у Кекешфальвів?

Мені хотілося мати змогу стримано та впевнено відповісти: «Чудові люди! Вчора ввечері я знову пив у них чай», – щоб кожному стало зрозуміло, що мене не гнали звідти в ший. Тільки б поставити крапку в цій прикрій історії! Тільки б покінчити з нею! Зрештою, моє нервове напруження призводить до того, що вже наступного дня, тобто у п'ятницю, якраз коли ми з Йожі та Ференцом, моїми найкращими друзями, тиняємося по бульвару, я несподівано вирішую: підеш до них сьогодні ж! І одразу ж прощаюся з трохи спантеличеними друзями.

Дорога не дуже далека, півгодини – не більше, якщо йти швидко. Спочатку п'ять нудних хвилин містом, потім по трохи курявому шосе, що веде і до нашого навчального плацу, де наші коні вже знають кожен камінчик і кожен поворот (можна зовсім відпустити повід і так їхати). Приблизно на півдорозі, біля маленької каплиці біля мосту, вліво відходить, йдучи за плавними вигинами маленького струмка, неширока алея тінистих каштанів; це, певною мірою, приватні володіння, і нею рідко користуються пішоходи та екіпажі.

Але дивно: що ближче я підходжу до невеликого замку – вже видніється біла кам'яна огорожа з ажурними решітчастими ворітьми, – то швидше зникає моя мужність. Як, стоячи перед дверима зубного лікаря, шукаєш приводу повернути назад, доки ще не потягнув за дзвіночок, так і тепер мені хочеться втекти. Дійсно, хіба обов'язково йти саме сьогодні? Чи, може, взагалі вважати, що ця неприємна ситуація остаточно залагоджена листом? Я мимоволі вповільнюю ходу, зрештою, для відступу ще є час, а коли не дуже хочеш іти прямо, то обхідна дорога завжди видається привабливішою; і от, перейшовши через струмок по хисткій дошці, я звертаю з алеї на луки, вирішивши спочатку прогулятися круг маетку.

Будинок за високою кам'яною огорожею являє собою продовговату одноповерхову будівлю в стилі пізнього бароко, пофарбований на староавстрійський лад у так званий шенбрунський жовтий із зеленими віконницями. За двором, на межі з великим парком, котрого я не помітив під час першого пізнього візиту, приховуються кілька менших будівель – напевне,

приміщення для слуг, контора та конюшні. Тільки тепер, заглядаючи через овальні отвори в товстій стіні (так звані «бичачі очі»), я запевняюся, що замок Кекешфальви зовсім не схожий на сучасний маєток, як я вважав спочатку, виходячи з його внутрішньої будови; ні, це справжній дім землевласника, старовинний родовий маєток на зразок тих, що я не раз бачив у Богемії, коли бував там на маневрах. Незвичною видається лише чотирикутна башта, трохи схожа за формою на італійську дзвіницю; вона недоречно височіє над двором, мабуть, залишившись від замку, котрий стояв тут багато років тому. Я згадав, як часто дивився на цю чудернацьку вежу з навчального плацу, вважаючи, що це церковна дзвіниця у якомусь селі; лише тепер мені кинулося в очі, що не вистачає звичного для церкви куполу, у цієї дивної споруди плаский дах, який, імовірно, служить сонячною терасою чи обсерваторією. Але що більше я переконуюся у старовинному, феодальному походженні цього дворянського маєтку, то менш затишно почуваюся: саме тут, де на зовнішні форми, безперечно, звертають особливу увагу, я так незграбно дебютував.

Нарешті, обійшовши кругом огорожі та знову опинившись перед ворітьми, я роблю над собою зусилля. Я проходжу гравійну алею між підстриженими, рівними, як свічки, деревами і стукаю важким бронзовим дверним кільцем, котре, за старим звичаєм, тут використовують як дзвоник. Одразу ж з'являється слуга – дивно, він, здається, зовсім не здивований моїм візитом без попередження. Ні про що не запитавши і навіть не поцікавившись моєю візитною карткою, яку я збирався йому вручити, він ввічливо вклоняється і запрошує почекати у вітальні – дами ще у себе в кімнаті, але скоро прийдуть; отже, можна не сумніватися, що мене приймуть. Як званого гостя, слуга проводить мене далі; я пізнаю червону вітальню, де тоді танцювали, і ніяковість прокидається знову, а гіркий присмак у роті нагадує, що злощасна кімната повинна бути поруч.

Щоправда, розсувні двері кремового кольору з вишуканим золотим орнаментом спочатку приховують від мене місце прикрої ситуації, такої свіжої в моїй пам'яті, але вже через кілька хвилин я чую за тими дверима шум стільців, що відсувають, чиєсь приглушені голоси та обережні кроки, які свідчать про присутність кількох людей. Я намагаюся скористатися очікуванням, щоб розглянути салон: розкішні меблі в стилі Louis Seize,[6 - Людовик Шістнадцятий (фр.)] справа та зліва старовинні гобелени, а між скляними дверима, що ведуть прямісінько в парк, старі картини з видами Canale grande[7 - Великого каналу (іт.)] і Piazza San Marco,[8 - Площа Св. Марка (іт.)] котрі, хоч я і не знавець, здаються мені дуже цінними. Щоправда, детально я не розглядаю ці витвори мистецтва, бо напружено дослухаюся до звуків у сусідній кімнаті.

Ось тихо дзенькнули тарілки, заскрипіли двері, а тепер, мені здається, я навіть розрізняю різкий нерівномірний стук милиць.

Нарешті чиясь невидима рука розсуває двері, і до мене виходить Ілона.

– Як мило, що ви прийшли, пане лейтенанте! – вона одразу веде мене в надто добре знайому кімнату. У тому ж куточку, на тій самій канапі, за тим самим столиком малахітового кольору (навіщо ж вони повторюють цю, таку неприємну мені, ситуацію?) сидить дівчина; на колінах лежить пухнасте біле хутряне покривало, так що її ніг не видно – очевидно, щоб не нагадувати мені про «оте». Із, безсумнівно, продуманою привітною усмішкою Едіт вітається до мене зі свого куточка. Проте, ці перші хвилини нагадують про ту фатальну зустріч, і з того, як Едіт трохи вимушено простягає мені через стіл руку, я одразу розумію, що вона теж думає про «те». Нікому з нас не вдається почати розмову.

На щастя, Ілона швидко перериває гнітюче мовчання:

– Що вам запропонувати, пане лейтенанте, чай чи каву?

– О, як вам завгодно, – відповідаю я.

– Але що вам більше до вподоби, пане лейтенанте? Тільки давайте без церемоній. Є і те, й інше.

– Тоді каву, якщо можна, – наважуюсь я і радо помічаю, що мій голос зовсім не тремтить.

Своїм діловим запитанням ця смаглява дівчина збіса вправно допомогла перебороти першу напруженість. Але як безжально з її боку одразу ж вийти з кімнати, щоб дати слугам розпорядження про каву, адже я – як неприємно! – залишаюся віч-на-віч зі своєю жертвою. Треба щось сказати, а tout prix[9 - За будь-яку ціну (фр.)] розпочати розмову. Але в горлі ніби клубок застряг, та й погляд я відводжу, оскільки ніяк не наважуюся подивитися у бік крісла, адже вона може подумати, що я витріщаюся на ковдру, що вкриває її хворі ноги. На щастя, вона володіє собою краще, ніж я, і починає розмову нервово-збудженим тоном, з котрим тоді я познайомився вперше.

– Тож сідайте, пане лейтенанте, будь ласка. Посуньте до себе те крісло. І чому ви не покладете шаблю – ми не збираємося воювати... он туди, на стіл або на підвіконня... куди вам завгодно.

Я підсуваю крісло, мабуть, надто старанно. Мені все ще не вдається надати своєму погляду бажаної невимушеності. Але Едіт енергійно приходить мені на допомогу.

– Я ще хочу подякувати вам за чарівні квіти... вони справді чарівні, ви тільки погляньте, які ж вони гарні у вазі. А ще... ще я повинна вибачитися за мою дурну нестриманість... я поводитися просто жахливо... всю ніч не могла заснути: так мені було соромно. Ви ж хотіли якнайкраще... звідки ж ви могли знати? А крім того... – вона раптом сміється, різко та нервово, – крім того, ви вгадали мое найпотаємніше бажання... адже я спеціально сіла так, щоб бачити тих, хто танцює, і якраз тоді, коли ви підійшли до мене, найбільше мені хотілося потанцювати... я надзвичайно захоплююся танцями. Я можу годинами дивитися, як танцюють інші, – дивитися так, що сама починаю відчувати кожен рух... чесно, кожен рух. Тоді вже не вони танцюють, а я, це я кружляю, вигинаюся, веду чи поступаюся, гойдаюся... Це звучить так по-дурному, що ви, напевне, не вірите... До речі, раніше, дитиною, я добре танцювала і дуже любила танцювати... і тепер мої сни завжди про танці. Так, хоч як це дивно звучить, але я танцюю уві сні, і можливо, для тата й краще, що в мене від... що зі мною таке сталося, інакше я втекла би з дому і стала балериною... Це моя найбільша пристрасть, і я думаю: як, напевне, чудово своїм тілом, своїми рухами, усім своїм еством щовечора звертати на себе увагу, хвилювати, підкорювати сотні людей... це, напевне, чудово... До речі, щоб ви знали, яка я божевільна, – я колекціоную фотографії знаменитих балерин. У мене є всі: Сахарет, Павлова, Карсавіна. У мене є фотокартки їх усіх, в усіх ролях та позах. Зачекайте, я зараз покажу їх вам... вони лежать у скриньці, отам... там біля каміна... в китайській лакованій скриньці... – Від нетерплячості її голос раптом став роздратованим. – Ні-ні-ні, отам, зліва біля книжок... ну, який же ви нетямущий... Так, ось ця! (Я нарешті знаходжу скриньку і приношу її.) Погляньте, верхня – моя найулюбленіша картка: Павлова – лебідь, який помирає... Ах, якби я лише могла поїхати, побачити її хоч раз – це був би найщасливіший день мого життя!

Задні двері, через які вийшла Ілона, повільно відчиняються на шарнірах. Поспіхом, ніби її заскочили на місці злочину, Едіт захоплює скриньку з різким, сухим клацанням. Її слова звучать, як наказ:

– З ними – ні слова! Ні слова про те, що я вам говорила!

Чоловік, який обережно відчиняє двері, – сивоголовий слуга з охайними бакенбардами а-ля Франц Йосиф; за ним Ілона вкочує щедро сервірований чайний столик на гумових коліщатах. Вона наливає каву, підсідає до нас, і я одразу ж почуваюся впевненіше. Бажаний привід для розмови дає величезна ангорська кішка, яка нечутно прослизнула сюди, коли вкочували столик, і тепер довірливо треться об мої ноги. Я захоплююся кішкою, потім починаються розпитування: скільки часу я вже тут, як мені живеться в гарнізоні, чи не знаю я лейтенанта такого-то, чи часто їжджу до Відня, – мимоволі зав'язується звичайна легка бесіда, у ході якої непомітно розчиняється перша неприємна скутість. Поступово я навіть наважуюся скося поглядати на дівчат – вони абсолютно не схожі одна на одну: Ілона – вже справжня жінка, пишна, квітуча, сповнена чуттєвим теплом і здоров'ям; поруч із нею Едіт – вже не дитина, але ще й не дівчина, їй, може, сімнадцять, може, вісімнадцять років, але вона все ще не дозріла. Дивовижний контраст: з одною хотілося б танцювати та цілувати її, іншу – пестити, як хвору дитину, приголубити, захистити її та передусім – заспокоїти. Бо з її ества йде якийсь неспокій. Жодної миті її обличчя не залишається спокійним; вона поглядає то вправо, то вліво, то раптом напружується, то, ніби безсило, відкидається назад; так само нервово вона і розмовляє – завжди уривчасто, стакато, без пауз. Може, думаю я, ця нестриманість і неспокій ніби компенсують вимушену нерухомість ніг, або ж постійна легка лихоманка додає різкості її жестам та мовленню. Але мені залишається мало часу для спостережень, бо швидкими запитаннями і жвавою, стрімкою манерою розмовляти вона повністю приковує увагу до себе; несподівано для себе я виявляюся втягнутим у захоплюючу, цікаву розмову.

Так продовжується годину. Може, навіть півтори години. Раптом з вітальні виникає якась постать; хтось заходить так обережно, ніби боїться завадити. Це Кекешфальва.

– Сидіть, сидіть, будь ласка, – зупиняє він мене, розуміючи, що я хочу ввічливо встати, і нахиляється, щоб швидко поцілувати доньку в лоб. На ньому той самий чорний сурдут з білим нагруддям та старомодним бантом (я жодного разу не бачив його в іншому одязі); делікатний погляд за золотими окулярами робить його схожим на лікаря. І дійсно, ніби лікар до ліжка хворого, він обережно підсідає до Едіт. Дивно, з того моменту, як він увійшов, світло в кімнаті ніби затьмарив смутком. Боязкість, із якою він час від часу ніжно та допитливо поглядає на доньку, стримують ритм нашої невимушеної розмови. Скоро

Кекешфальва сам помічає нашу збентеженість і намагається пожвавити розмову. Він теж розпитує мене про полк, ротмістра, цікавиться нашим колишнім полковником, що став командиром дивізії у військовому міністерстві. Він виявляє дивовижну обізнаність про усі кадрові зміни в нашому полку за багато років, і не знаю чому, але мені здається, що він з якимось певним наміром підкреслює своє близьке знайомство зі старшими офіцерами.

Ще десять хвилин, думаю собі, і я скромно відкланяюся. Але тут знову хтось тихо стукає у двері; безшумно, ніби босоніж, заходить слуга і щось шепоче Едіт на вухо. Вона одразу ж спалахує.

– Нехай зачекає. Або ні: нехай сьогодні залишить мене у спокої. Нехай іде геть, він мені непотрібен.

Ми всі ніяковіємо від її гарячкості. Я підводжуся з неприємним відчуттям, що затримався. Але вона прикрикує на мене так само безцеремонно, як і на слугу.

– Ні, залиштеся! Тут немає про що говорити.

Власне, її наказовий тон свідчить про невихованість. Батько, очевидно, теж відчувається неприємно, бо з безпорадним і стурбованим обличчям вмовляє її:

– Але ж, Едіт...

І ось, чи то побачивши переляк батька, чи то – мою розгубленість, вона раптом і сама відчуває, що втратила контроль над собою, та неочікувано звертається до мене:

– Вибачте мені, але Йозеф дійсно міг би зачекати і не вдиратися сюди. Нічого надзвичайного, просто щоденні тортурі: масажист, що займається зі мною гімнастикою. Чистісіньке безглуздя – раз-два, раз-два, вгору, вниз, униз, угору – і одного прекрасного дня все буде добре. Найновіше відкриття нашого нового лікаря, а насправді нікому не потрібні доскіпування. Марно, як і все інше...

Вона виклично дивиться на батька, ніби звинувачує його. Старий зніяковіло (йому соромно переді мною) нахилиється до неї:

– Але, дитино моя... ти справді думаєш, що доктор Кондор...

Він одразу ж замовкає, адже губи Едіт починають тремтіти, тонкі ніздрі тріпочуть. Тоді її губи теж так тремтіли, згадую я, і вже боюся нового нападу, але вона раптово червоніє і зговірливо бурмоче:

– Ну, добре, я піду. Хоча все це ні до чого, абсолютно ні до чого... Вибачте, пане лейтенанте, сподіваюся, ви скоро знову завітаєте до нас.

Я вклоняюся і збираюся попрощатися. Але вона вже знову передумала.

– Ні, залиштеся з татом, доки я відмарширую.

Вона наголошує на слові «відмарширую» так різко й уривчасто, ніби це погроза. Потім вона бере зі столу маленький бронзовий дзвіночок і дзвонить; лише пізніше я помітив, що в цьому домі на всіх столах були під рукою такі дзвіночки, щоб вона будь-якої миті могла кого-небудь покликати. Дзвоник дзвенить різко й пронизливо. Зразу ж з'являється слуга, який непомітно вийшов під час спалаху її гніву.

– Допоможи мені! – наказує вона і відкидає хутрянну ковдру. Ілона нахилиється до неї і щось шепоче, але Едіт роздратовано перебиває подругу: – Ні, Йозеф допоможе мені лише підвестися. Я сама піду.

Те, що відбувається потім, жахливо. Слуга нахилиється і добре завченим рухом бере під пахви легке тіло і піднімає його. Тепер, коли вона стоїть прямо, тримаючись за спинку крісла, вона задирливо дивиться на кожного з нас по черзі, потім хапає милиці, що лежали під ковдрою, спирається на них і – цок-цок, тут-тук – йде хитаючись, кидаючи тіло вперед, перекошено, як відьма, в той час як слуга, широко розставивши руки, йде за нею слідом, щомиті готовий підхопити її, якщо вона послизнеться чи передумає. Тут-тук, цок-цок, ще один крок, і ще один, і щоразу щось стиха бряжчить та скрипить, як метал та натягнута шкіра: напевне, – я не наважуюся подивитися на її бідолашні ноги – у неї на гомілках якийсь спеціальне підтримуюче приладдя. Ніби лещатами мені здавлює груди, доки я спостерігаю за цим «форсованим маршем», – я одразу зрозумів, що вона спеціально не дозволила допомогти їй чи відвезти у кріслі: вона забажала продемонструвати мені, особливо мені, вона захотіла нам усім показати, що вона каліка. Через якусь незрозумілу жагу помсти, породжену розпачем, їй хочеться

завдати нам болю, щоб і ми гризлися її мукою; вона жадає звинуватити у своєму нещасті нас, здорових, а не Бога. Але саме зараз, дивлячись на цей жахливий виклик, я відчуваю – у тисячу разів гостріше, ніж тоді, під час вибуху розпачу через моє запрошення до танцю, – як безмежно страждає вона від своєї безпорадності. Нарешті – минула ціла вічність, – з величезними зусиллями перекидаючи весь тягар свого слабкого, змученого, худенького тіла з однієї милиці на іншу, вона прошкутильгала кілька кроків до дверей. Мені не вистачає мужності бодай один-єдиний раз прямо глянути на неї. Адже безжальний сухий стукіт милиць, оце «цок-цок», що супроводжує кожен її крок, скрип та скрегіт механізмів, важке уривчасте дихання вражають мене так сильно, що мені здається, серце вискочило з грудей і б'ється прямісінько під тканиною уніформи. Вона вже вийшла з кімнати, а я, ледве дихаючи, все ще напружено дослухаюся, як за зачиненими дверима поступово віддаляються ці страшні звуки і нарешті зовсім стихають.

Лише тепер, коли стає зовсім тихо, я наслідуюся підвести очі. Старий (я помітив це не відразу) відійшов до вікна і стоїть, уважно вдивляючись у далечінь, – надто уважно він туди вдивляється. Проти світла видно лише силует, але я все-таки можу розгледіти, як здригаються похилі плечі. І він, батько, котрий щодня бачить страждання своєї доньки, розчавлений цим видовищем так само, як і я.

Повітря в кімнаті застигло. Через кілька хвилин темна фігура нарешті повертається і, невпевненою ходою, ніби на слизькому льоду, тихо підходить до мене.

– Будь ласка, не ображайтеся на дівчинку, пане лейтенанте, якщо вона була трохи безцеремонною, але... ви ж не знаєте, скільки вона натерпілася за всі ці роки... Кожного разу щось нове, а справа просувається повільно, вона втрачає терпіння, я розумію її. Але що ж поробиш? Адже треба все перепробувати, треба...

Старий зупинився біля чайного столика. Він говорив, не дивлячись на мене, його очі, напівприкриті сірими повіками, нерухомо втупилися у стіл. Немов у забутті, він бере відкриту цукорницю, дістає звідти квадратик цукру, крутить між пальцями, бездумно дивлячись на нього, і кладе назад; він схожий на п'яного. Він все ще не може відірвати погляд від столика, ніби щось особливе прикувало там його увагу. Несвідомо бере ложку, піднімає її, потім знову кладе і говорить, ніби звертаючись до неї:

– Якби ви знали, якою була дівчинка раніше! Цілими днями вона бігала вгору й вниз сходами, носилася по всьому дому так, що ми аж тривожилися. В одинадцять років вона пускала свого поні чвалом на луках, ніхто не міг її наздогнати. Ми, моя покійна дружина та я, часто боялися за неї – такою одчайдушною вона була, такою бешкетною, непосидючою, так легко їй все вдавалося... Нам завжди здавалося: варто їй лише розкинути руки, і вона злетить... і ось саме з нею повинно було статися таке, саме з нею...

Його потилиця між сивим рідким волоссям опускалася все нижче над столом. Нервові пальці все ще тривожно нишпорять по розкиданих предметах; замість ложки тепер вони схопили щипці для цукру і вимальовують ними якісь округлі дивовижні руни (я знаю: це сором, сум'яття, він просто боїться подивитися мені в очі).

– А проте як легко навіть тепер її звеселити! Найменша дрібничка може порадувати її, як дитину. Вона може сміятися з найдурнішого жарту і захоплюватися якоюсь книжкою. Якби ви бачили, в якому захваті вона була, коли принесли ваші квіти, і її страх, що вона образила вас, пройшов... Ви навіть не уявляєте, як тонко вона все відчуває... вона сприймає все набагато гостріше, ніж ми з вами. Я точно знаю: зараз ніхто не переживає сильніше за неї від того, що вона була такою нестриманою... Але як можна... як можна безкінечно стримуватися... звідки дитині набратися терпіння, якщо все йде так повільно! Як може вона залишатися спокійною, якщо Бог такий несправедливий до неї, адже вона не зробила нічого поганого... нікому нічого не заподіяла...

Він все ще пильно дивиться на уявні фігури, котрі намалювала його тремтяча рука щипцями для цукру. І раптом, ніби злякавшись чогось, кидає їх на стіл. Здається, він ніби прокинувся і усвідомив, що розмовляє не з самим собою, а з абсолютно сторонньою людиною. Зовсім іншим голосом, жвавим, але приглушеним, він ніяково вибачається переді мною:

– Вибачте, пане лейтенанте... як могло статися, що я почав обтяжувати вас своїми клопотами! Це все тому... просто щось найшло на мене... і я лише збирався пояснити вам... Мені б не хотілося, щоб ви погано думали про неї... щоб ви...

Не знаю, як я набрався сміливості перервати ці розгублені пояснення і підійти до нього. Але раптом я обома руками взяв руку старої чужої мені людини. Я нічого не сказав. Я лише взяв його холодну схудлу руку, що мимовільно здригнулася, і

міцно стиснув її. Він здивовано поглянув на мене, і за блискучими скельцями окулярів я бачив його невпевнений погляд, що несміливо шукав зустрічі з моїм. Я боявся, що він зараз щось скаже. Але він мовчав; лише чорні зіниці ставали дедалі більшими, ніби хотіли збільшитися до безкінечності. Я відчув, як мене переповнює якесь нове, невідоме хвилювання, і, щоб його уникнути, я поспішно вклонився і вийшов.

У передпокої слуга допоміг мені одягнути шинель. Несподівано спиною я відчув протяг. Навіть не обертаючись, я вже знав, що це старий вийшов услід за мною, щоб подякувати мені, і тепер стоїть у дверях. Але я не хотів потрапити у незручне становище. Тому я вдав, ніби не помітив, що він стоїть за мною. Поспіхом, із калатаючим серцем, я покинув цей нещасливий будинок.

Наступного ранку, коли легкий туман ще висить над будинками, і віконниці зачинені, оберігаючи міцний сон містян, наш ескадрон, як завжди, вирушає на навчальний плац. Спочатку трюхаємо по незручній бруківці; мої улани, ще заспані та незадоволені, з рівними спинами похитуються в сідлах. Ми лишаємо позаду чотири-п'ять провулків, на шосе переходимо на рись, а потім беремо вправо – на луки. Я віддаю наказ своєму взводу: «Чва-лом!» – і коні, форкнувши, рвучко кидаються вперед. Вони вже знають це чудове, м'яке і широке поле, розумні тварини; їх не потрібно підганяти, можна послабити повіддя: заледве відчувши доторк шенкелів, вони щодуху пускаються у біг. Їм теж відома радість напруження та розрядження.

Я мчу попереду. Я пристрасно люблю їздити верхи. Я відчуваю, як кров рвучкими поштовхами піднімається від стегон, живлющим теплом розливається сонним тілом, а холодний вітер обвіває щоки та лоб. Дивовижне ранкове повітря, ще сповнене пахощами нічної роси, подихом зораної землі, ароматом квітучих полів, і разом з тим тебе оповиває тепла, приємна пара з ніздрів коня. Мене захоплює цей перший ранковий чвал, він так приємно бадьорить задерев'яніле, заспане тіло, що млявість одразу зникає, ніби задушливий туман під поривом вітру; від відчуття легкості мимовільно ширшають груди, і я п'ю повітря, що свистить довкола мене, відкритим ротом. «Чвалом! Чвалом!» Відчуваю, як світлішає погляд, відчуття загострюються, а за спиною чується ритмічний дзенькіт шабель, шумне дихання коней, м'який скрип сідел і рівний дріб копит. Величезним кентавром видається ця група людей і коней, що злилася в єдиному пориві. Вперед, уперед, уперед, учвал, учвал, учвал! Так би й скакати аж на край світу! З потаємною гордістю повелителя й творця цієї насолоди я час від часу обертаюся,

щоб глянути на своїх людей. І раптом помічаю, що у моїх славних уланів уже зовсім інші обличчя. Важка гуцульська пригніченість, отупілість, невиспаність – все змите з їхніх облич, ніби кіптява. Відчувши, що на них дивляться, вони випрямляють спini і відповідають усмішками на мій радісний погляд. Я бачу, що навіть ці забиті селянські хлопці у захваті стрімкого руху – ось-ось злетять! Вони, як і я, захоплені цією тваринною радістю – відчувати свою молодість і сили, що рвуться назовні.

І раптом я наказую: «Сті-і-ій! Ри-ис-сю!» Усі разом здивовано натягують повіддя. Увесь взвод, різко – ніби автомобіль – пригальмувавши, переходить на важкий алюр. Трохи спантеличено вони скося поглядають на мене, адже зазвичай – вони мене добре знають, а також мою неприборкану пристрасть до верхової їзди – ми скачемо луками учвал аж до самого навчального плацу. Але цього разу немов чужа рука рвонула мої поводи – я раптово щось згадав. Мабуть, я несвідомо побачив на горизонті білий квадрат огорожі маєтку, дерева парку, башту, і мене вразило, ніби кулею: «Можливо, хтось дивиться на тебе звідти? Хтось, кого ти образив своєю любов'ю до танців, а тепер знову ображаєш пристрастю до їзди верхи? Хтось зі скутими паралічем ногами, кому, напевне, заздрісно дивитися, як ти птахом летиш полями?» Так чи інакше, але я раптово засоромився цієї гонитви, такої здорової, нестримної та п'яної, засоромився цієї відвертої фізичної радості, немов якогось незаслуженого привілею. Розчаровано, повільною важкою рисою трюхикають позаду мої хлопці. Даремно очікують вони – я відчуваю це спиною – на наказ, котрий поверне їм колишне піднесення.

Щоправда, у ту саму мить, коли мене охоплює це дивне заціпеніння, я усвідомлюю, що подібне самокатування дурне й марне. Я знаю, що немає жодного сенсу в тому, щоб позбавляти себе задоволення через те, що інші його позбавлені, відмовлятися від щастя тому, що хтось інший нещасливий. Я знаю, що в ту хвилину, коли ми сміємося над банальними жартами, у когось виривається передсмертний хрип, що за тисячами вікон ховаються злидні та голодують люди, що існують лікарні, каменярі та вугільні копальні, що на фабриках, у конторах, у в'язницях незліченна кількість людей постійно тягне лямку підневільної праці, і жодному зі знедолених не полегшає, якщо хтось інший почне безцільно страждати. Варто лише (це мені зрозуміло) на мить уявити усі нещастя на цій землі, і ти втратиш сон, а сміх застрягне в горлі. Але не вигадані, не уявні страждання тривожать і журять душу – насправді вразити її може лише те, що вона сама бачила своїм співчутливим оком. У розпалі гонитви близько й осяжно постало переді мною, ніби видіння, бліде, скривлене обличчя Едіт, те, як вона шкутильгає кімнатою на милицях, і тут-таки мені вчувся їхній стукіт і грукіт разом із дзенькотом і скрипом прихованих пристроїв на її гомілках.

Тоді від страху, несвідомо, не обдумуючи, я натяг повіддя. Я повторював собі: «Кому стало краще від того, що ти із захопливого, хвилюючого чвалу перейшов на дурну важку рись?» – але це не допомагало. Неочікуваний удар вразив ту частину серця, яка знаходиться поруч із сумлінням; у мене не вистачає духу і далі вільно та природно насолоджуватися радісним відчуттям бадьорості та здоров'я. Млявою, повільною риссю дістаємося ми до *lisie?re*, [10 - Узлісся (фр.).] крізь яке дорога веде до навчального плацу; і лише коли маєток ховається з виду, я отямлююсь і кажу собі: «Що за дурня! Викинь із голови ці дурні сантименти!» І наказую: «Чва-а-лом!»

Із цього несподіваного ривка повіддя все й почалося. Це був перший симптом незвичайного отруєння співчуттям. Спочатку з'явилося лише неясне відчуття – приблизно так, як захворівши, прокидаєшся з важкою головою, – що зі мною щось сталося чи стається. До цього часу я бездумно жив у своєму обмеженому маленькому світі. Я переймався лише тим, що здавалося важливим і цікавим моїм товаришам та моїм начальникам, але ніколи ні про кого не хвилювався, так само, як не хвилювалися і про мене. Я не знав справжніх душевних потрясінь. Стосунки з сім'єю були налагоджені, професія та кар'єра окреслені та регламентовані, і така відсутність відповідальності (я зрозумів це лише зараз) зробила мое серце легковажним. І ось несподівано щось трапилося, щось сталося зі мною, щоправда, ніби нічого такого значного, що проявлялося б зовні. А проте від того гнівного погляду ображеної дівчини, в якому я пізнав невідому мені досі глибину людського страждання, ніби гребля впала в душі, і назовні ринув нестримний потік палкого співчуття, що викликало легку лихоманку, котра для мене самого залишилася незрозумілою, як для будь-якого хворого є незрозумілою його хвороба. Спочатку я лише зрозумів, що перейшов межу замкнутого кола, де мое колишне життя протікало легко і просто, й увійшов у сферу, яка, як усе нове, хвилювала і тривожила; вперше переді мною розкрилася безодня почуттів. Незбагненно, але мене вабило кинутися в неї і звідати до кінця. Водночас інстинкт застерігав мене, що піддаватися такому зухвалому потягу небезпечно. Він закликав: «Досить! Ти вже вибачився. Ти залагодив цю дурну історію». Але інший голос мені нашіптував: «Сходи туди! Відчуй ще раз цей дроз, що пробирає по спині, ці мурашки по шкірі від страху та напруженого очікування!» І знову застереження: «Облиш. Не нав'язуйся, не вплутуйся! Ти – юний простодушний хлопець, не витримаєш такого випробування і наробиш ще більше дурниць, ніж уперше».

Несподівано все вирішилося без мого втручання: через два дні я отримав листа від Кекешфальви, в якому він запитував, чи не бажаю я пообідати у них у неділю. Цього разу будуть лише чоловіки, і, до речі, підполковник фон Ф. з військового міністерства, про якого він вже мені говорив; звісно, його донька та Ілона будуть дуже раді мене побачити. Не соромлюся зізнатися, що я, сором'язливий хлопець, дуже пишався цим запрошенням. Отже, мене не забули, а згадка про прихід підполковника фон Ф., здавалося, навіть значила, що Кекешфальва (я одразу зрозумів, що з почуття вдячності) бажає тактовно посприяти моїй службі.

І дійсно, мені не довелося пожалкувати про те, що я одразу ж прийняв запрошення. Це був справді приємний вечір, і мені, молодому офіцеру (до якого, чесно кажучи, і в полку нікому не було діла), здавалося, що всі ці літні поважні пани виказують мені зовсім незвичну сердечність, – напевне, Кекешфальва завчасно звернув їхню увагу на мене. Вперше за моє життя старший офіцер розмовляв зі мною без належної йому за рангом зарозумілості. Він запитував, чи подобається мені в полку, як справи з моїм просуванням службою, запропонував звертатися до нього, коли я буду у Відні або якщо мені щось знадобиться. Нотаріус, веселий лисий чоловік із добродушним обличчям, сяючим і круглим, як місяць, також запрошував до себе в гості. Директор цукрового заводу знай заговорював до мене. Яким несхожим було все це на розмови в нашому офіцерському клубі, де я повинен був покійно погоджуватися з будь-якою думкою начальника! Швидше, ніж я очікував, з'явилася приємна впевненість у собі, і вже за півгодини я абсолютно невимушено брав участь у загальній бесіді.

Знову два лакеї подавали до столу страви, про які я чув лише з чуток, або коли багаті товариші хизуючись розповідали про них: чудову ікру, охолоджену на льоду (я куштував її вперше), паштет із козулі, фазанів і знову й знову вина, від яких стає на душі легко та радісно. Я розумію, що нерозумно захоплюватися подібними речами, але навіщо приховувати? Молодий нерозбещений офіцерчик, я прямо з дитячим марнославством насолоджувався тим, що бенкетував за одним столом із такими поважними чоловіками. Чорт забирай, думав я раз по раз, чорт забирай, подивився б на мене зараз Ваврушка і той блідий зачуханець – доброволець, який постійно вихваляється, як вони розкішно пообідали в Захера у Відні! Побувати б ім хоч раз у такому домі – ото б вони роти пороззявляли! Якби вони бачили, ці заздрісники, як невимушено я поводжуся тут, якби вони чули, як підполковник з військового міністерства виголошує тост за моє здоров'я, і як подружньому я дискутую з директором цукрового заводу, а він цілком серйозно говорить: «Я просто вражений вашою обізнаністю!»

Каву подають у будуарі; у великих келихах з'являється охолоджений на льоду коньяк, за ним цілий калейдоскоп лікерів і, звісно, чудові товсті сигари з розкішними кільцями. Під час бесіди Кекешфальва нахилиється до мене і тактовно запитує, чи бажаю я зіграти з ними партію в карти, чи, краще, порозмовляю з дамами. «Звичайно, друге», – відповідаю я поспіхом; відважитися на робер з підполковником з військового міністерства доволі ризиковано. Виграеш – він, напевне, розсердиться, а програєш – прощавай, місячна платня! До того ж, згадую я, в гаманці у мене щонайбільше двадцять крон...

І ось, доки в сусідній кімнаті розкладають ломберний столик, я підсідаю до дівчат, і дивно – чи то вино, чи гарний настрій перемінає все навкруги? – сьогодні вони обидві видаються мені надзвичайно милими. Едіт має не такий блідий вигляд, не така хворобливо-жовта, як минулого разу – можливо, вона трішки нарум'янилася для гостей, або ж дійсно її щоки порозовішали від пожвавлення; так чи інакше, але сьогодні не видно нервово тремтливих ліній навколо її рота і мимовільного сіпання брів. Вона в довгій рожевій сукні; ні хутро, ні покривало не приховують її фізичної вади, а проте я, всі ми в чудовому настрої і не думаємо про «це». А Ілона, я підозрюю, навіть трохи сп'яніла: її очі так і виблискують, а коли вона сміється, відкинувши назад гарні пишні плечі, я відсуваюся, щоб не піддатися спокусі торкнутися – ніби ненароком – її оголених рук...

Чудовий коньяк розливається по жилах приемним теплом, товста сигара, дим від якої ніжно лоскоче ніздрі, дві гарненькі жваві дівчини поруч із тобою – та після такого бенкету навіть найбільший телепень почне заливатися соловейком; а до слова, я і так непоганий оповідач, якщо тільки не нападе моя проклята сором'язливість. Але сьогодні я в чудовій формі і розмовляю зі справжнім натхненням. Звісно, все, про що я розповідаю їм, – всього лише маленькі курйози; наприклад такий, як стався минулого тижня з полковником. Ще до закриття пошти він хотів відправити термінового листа віденським експресом і, викликавши одного улана, такого собі гуцульського селяка, суворо наказав йому негайно відправити у Відень цей лист. Цей дурисвіт прожогом кидається в конюшню, сідлає свого коня, виїжджає на шосе і чвалом несеться прямісінько у Відень! Якби не зателефонували в сусідній гарнізон, цей дурило дійсно скакав би вісімнадцять годин поспіль. Отож я – чесне слово! – не обтяжую ні себе, ні своїх слухачок глибокодумними розмовами, це лише анекдоти, плоди казармової дотепності багатьох поколінь, але вони – я й сам дивуюся – безкінечно тішать дівчат, обидві сміються без упину. Сміх Едіт звучить особливо легко, і хоча високі сріблясті ноти інколи переходять у пронизливий дискант, радість, безсумнівно, ллється із самої глибини її ества, і вже шкіра на щоках, тонка й прозора, ніби порцеляна, набуває все живішого відтінку, відблиск здоров'я і навіть краси

осяює її обличчя, а її сірі очі, зазвичай холодні і трохи колючі, виблискують дитячою радістю. Приємно дивитися на неї у ці хвилини: коли вона забуває про своє скуте тіло, – її рухи та жести стають вільнішими і природнішими; вона невимушено відкидається на спинку крісла, сміється, п'є вино, притягує до себе Ілону та обіймає її за плечі; вони обидві справді щиро тішаються моїми теревеннями. Успіх завжди окрилює оповідача: на думку мені спадає ціла купа давно забутих історій. Завжди сором'язливий та боязкий, я раптом відкриваю в собі зовсім нову сміливість: смішу їх і сам сміюся разом з ними. Немов пустотливі діти, веселимося ми трое в своєму куточку.

Я безупинно жартую, і, здається, мене зовсім захопило наше маленьке веселе коло, але разом з тим я – напівусвідомлено, напівсвідомо – відчуваю на собі чийсь погляд. Він іде від скелець окулярів, проходить над ломберним столиком, він теплий і щасливий – погляд, від якого ще дужче посилюється моє власне відчуття щастя. Потай (я думаю, він соромиться присутніх) старий час від часу поглядає поверх карт у наш бік і мимохідь, коли я зустрічаюся з ним поглядами, схвально киває мені. В ту мить я помічаю, що обличчя його сяє, ніби в людини, яка слухає музику.

Так продовжується майже до півночі; наші розмови не зупиняються ні на мить. Знову подають щось смачне, якісь чудові сендвічі; дивно, але не я один кидаюся на них з апетитом. Дівчата теж уминають за обидві щоки і п'ють чудовий, міцний чорний старий англійський портвейн – чарка за чаркою! Але зрештою треба прощатися. Як старому другу, доброму вірному товаришу, тиснуть мені руку Едіт та Ілона. Звісно, я мушу пообіцяти, що скоро знову прийду – завтра або, у крайньому разі, післязавтра. Потім разом із трьома іншими гостями я виходжу в хол. Автомобіль відвезе нас по домівках. Доки слуга допомагає одягтися підполковнику, я сам беру свою шинелю. Раптом відчуваю, що хтось намагається допомогти мені одягтися – це пан фон Кекешфальва; я злякано відсахнувся: як можу я, молодий та зелений, дозволити, щоб мені прислужувала літня людина! Але він підходить ближче і зовсім зніяковіло шепоче:

– Пане лейтенанте! Ах, пане лейтенанте, ви не знаєте... Ви навіть не уявляєте, яке це для мене щастя – знову чути, як сміється моя дівчинка, по-справжньому сміється. Адже у неї мало радощів у житті. А сьогодні вона була майже такою, як раніше, коли...

У цю мить до нас підходить підполковник.

– То йдемо? – дружньо усміхається він мені.

Звісно, Кекешфальва не наважується продовжувати в його присутності, але я відчуваю, як старий ніяково торкається мого рукава, дуже-дуже легко та сором'язливо проводить по ньому – так пестять дитину чи жінку. Безмежна ніжність і вдячність приховуються у стриманості цього боязкого руху: в ньому стільки щастя і стільки розпачу, що я почуваюся глибоко розчуленим, і коли, дотримуючись правил субординації, я спускаюся з підполковником сходами до автомобіля, мені доводиться опанувати себе, щоб ніхто не помітив мого сум'яття.

Того вечора я не одразу ліг спати: надто схвильований я був; здавалося б, який незначний привід – нічого ж не трапилося, лише старий лагідно погладив мій рукав – але стриманого жесту щирої вдячності було достатньо, щоб виповнити і переповнити мое серце. В цьому доторкові, що мене так вразив, я вгадав щиру ніжність, таку пристрасну і разом з тим таку невинну, якої ніколи не зустрічав навіть у жінці. Вперше за життя я переконався, що комусь на цій землі допоміг; і мій подив був безмежним: мені, молодому чоловікові, скромному, пересічному офіцеру, дана така сила – зробити когось щасливим!

Можливо, щоб пояснити собі те піднесення, яке мене охопило після цього несподіваного відкриття, я повинен згадати, що з дитячих літ ніщо мене так не пригнічувало, як усвідомлення своєї незначущості: я зайва, нікому не цікава людина, і всім байдуже до мене. В кадетському корпусі, у військовому училищі я завжди належав до посередніх, нічим не визначних учнів, ніколи не був в улюбленцях або привілейованою особою; так само було і в полку. Тож я був твердо переконаний, що, коли раптом щезну – наприклад, впаду з коня і зламаю собі шию, – товариші скажуть щось таке: «Шкода його!» або «Нещасний Гофмільлер!» – але вже за місяць жоден з них і не згадає про втрату. На мое місце призначать когось іншого, той хтось сяде на мого коня, і цей «інший» нестиме службу так само добре чи так само погано, як ніс її я. Так само, як з товаришами, виходило і з дівчатами, котрі були в мене в попередніх двох гарнізонах, – в Ярославці з асистенткою зубного лікаря і в Вінер-Нойштадті з маленькою швачкою. Ми разом гуляли, а коли в Аннерль бував вихідний, вона приходила до мене; на день народження я подарував їй низку коралів, ми обмінялися звичними у таких випадках ніжними словами і, треба думати, говорили щиро. Проте, коли мене перевели на інше місце, ми обое швидко втішилися; перші три місяці, як годиться, ми листувалися, а потім знайшли собі інших; відмінність була лише в тому, що в пориві ніжності тепер вона шепотіла не «Тоні», а «Фердль». Що

минулося, те забулося. Але ще жодного разу за мої двадцять п'ять років мене не захоплювало сильно, пристрасне почуття, та й сам я, по суті, хотів від життя лише одного: справно нести службу і жодним чином не справляти поганого враження на оточення.

Але ось сталося несподіване: в мені прокинулася цікавість і я з подивом дивився на себе. Як же це так? Виходить, я, посередній молодик, теж маю владу над людьми? Я, у котрого немає і п'ятдесяти крон за душею, здатен подарувати багатію більше щастя, ніж усі його друзі? Я, лейтенант Гофмільер, зміг комусь допомогти, когось втішити? Невже тільки тому, що я один чи два вечори посидів і поговорив з хворою пригніченою дівчиною, її очі заблищали, на обличчі заграло життя, а смутний дім повеселішав завдяки моїй присутності?

Від хвилювання я так швидко йду темними провулками, що мені стає жарко. Хочеться відкрити шинелю – в грудях серцю замало місця, бо перший подив раптово змінюється іншим, новим, ще п'янкішим. Мене вразило те, як легко, як неймовірно легко було завоювати прихильність ледь знайомих людей. Зрештою, що я зробив такого особливого? Я виказав трохи співчуття, побув у будинку Кекешфальвів два вечори – два веселих, радісних, чудових вечори, – і цього виявилось досить. Але в такому разі – до чого ж безглуздо день у день весь свій вільний час стирчати в кафе, до знемоги граючи в карти з нудними товаришами чи швендяти по бульвару! Ні, вже досить – бездумно гаяти час! Все швидше крокуючи крізь ніжну літню ніч, я зі справжньою пристрасною молоді людини, яка раптом прокинулася до життя, обіцяю собі: відтепер я зміню своє життя! Рідше ходитиму в кафе, кину дурний тарок та більярд, рішуче покінчу з ідіотською звичкою гаяти час, від котрої лише тупішаєш. Краще навідуватиму хвору і навіть щоразу спеціально готуватимуся для того, щоб розповісти дівчатам щось миле та смішне, ми гратимемо в шахи або ще якимось приємно будемо проводити час; навіть сам намір завжди допомагати іншим та бути корисним окрилює мене. Від такого піднесення мені хочеться заспівати, утнути якусь дурницю; адже лише тоді, коли усвідомлюєш, що потрібен іншим, відчуваєш смисл і мету власного життя...

Так і сталося: упродовж наступних тижнів я проводив передвечірні години, а то і ціліснічкі вечори, у Кекешфальвів; скоро ці дружні візити стали звичними й навіть спричинили небезпечну розпещеність. Але ж яка спокуса для молоді людини (котру з дитинства переводили з одного військового закладу в інший) після похмурих казарм і прокурених казино неочікувано віднайти домашнє

вогнище, притулок для душі! Коли після служби, о пів на п'яту чи о п'ятій, я вирушав до них, то не встигав я підняти руку, щоб постукати у двері, як слуга вже радісно відчиняв, ніби вже давно виглядав у якесь чарівне віконце, очікуючи на мою появу. Все тут ясно свідчило про те, що мене люблять і визнають своїм у домі. Кожній моїй маленькій слабкості чи вподобанню потай потурали: мої улюблені сигарети завжди виявлялися під рукою; книжка, про яку я напередодні казав, що хотілося б прочитати, наступного дня лежала – нова, а проте вже дбайливо розрізана – на маленькому стільчику, ніби зовсім випадково; крісло навпроти шезлонга Едіт незмінно вважалося моїм. Все це дрібниці, абищиці, так, але саме вони зігрівають стіни чужого дому благодатним домашнім теплом, непомітно радують та підбадьорюють. І я почувався тут упевненіше, ніж будь-коли в колі товаришів, розмовляв і жартував від душі, вперше усвідомивши, що сором'язливість у будь-якій її формі сковує душу, і що повністю людина розкривається лише тоді, коли відчувається невимушено.

Але була інша, значно потаємніша, неусвідомлена причина того, що мое щоденне спілкування з дівчатами так мене окриляло. Відтоді, коли мене ще хлопчиком віддали до кадетського корпусу, тобто протягом десяти, навіть п'ятнадцяти років, я постійно знаходився в грубому чоловічому оточенні. З ранку до вечора, з вечора до світанку, в спальні училища, в наметах під час маневрів, у казармах, за столом та в дорозі, на манежі та в класах – завжди та всюди я дихав повітрям, насиченим випарами чоловічих тіл; спочатку це були хлопчики, потім дорослі хлопці, але завжди чоловіки, лише чоловіки. І я звик до їхніх енергійних рухів, твердих, гучних кроків, низьких голосів, до тютюнового духу, до їх безцеремонності, і часто – грубості. Звісно, більшість із них мені дійсно подобалася, і я не міг поскаржитися на те, що вони не відповідали мені взаємністю. Але цій атмосфері не вистачало одухотвореності, у ній ніби не вистачало озону, чогось гострого, збудливого, електризуючого. І так само, як наш чудовий військовий оркестр, незважаючи на ефектне звучання, залишався всього-на-всього духовою музикою – різкою, уривчастою, побудованою лише на ритмі, бо їй не вистачало ніжно-чуттєвої мелодії скрипок, – так і найвеселіші години в казармі були позбавлені того ледь відчутного флюїду, котрий однією своєю присутністю додає жінка будь-якому товариству. Ще чотирнадцятирічними підлітками, коли ми, парами гуляючи містом у своїх гарних мундирах з елегантними шнурочками, зустрічали інших хлопчаків, що безтурботно розмовляли та фліртували з дівчатками, ми відчували неясну тугу, здогадуючись, що казарма з її монастирським режимом безжально позбавляла чогось нашу юність; того, що від природи щодня належало нашим одноліткам на вулицях, на ковзанці та в танцзалі – невимушеного спілкування з дівчатами; в той час як ми, відлюдники за високими решітками, дивилися на цих казкових

істот, – ніби на ельфів у коротеньких спідничках, – мріючи про розмову з ними, як про щось нездійсненне. Такі обмеження не минаються безслідно. А потім короткі та найчастіше вульгарні зв'язки з легкодоступними жінками жодною мірою не могли повернути мені того, чого я був позбавлений у роки сентиментальних хлопчачих мрій. І з того, як незграбно та сором'язливо я поведився щоразу, коли мені випадало опинитися у товаристві молоді дівчини (хоча я встиг переспати з добрим десятком жінок), я відчував, що через надто довгі обмеження втратив природну невимушеність назавжди.

І ось раптово підсвідомий хлоп'ячий потяг пізнати, яка вона – дружба з молодими жінками, а не з вусатими простакуватими товаришами, – несподівано здійснився у найкращий спосіб. Щодня після обіду я сидів таким собі мазунчиком серед двох дівчат; дзвінка жіночність їхніх голосів приносила мені (не можу висловити це інакше) відчуття майже фізичної радості. Неможливо описати, з яким захватом я вперше в житті насолоджувався товариством молодих дівчат, не відчуваючи при цьому жодного сум'яття. До того ж, через певні обставини було розімкнено той невидимий електричний контакт, який невідворотно виникає під час тривалого спілкування двох молодих людей різної статі. Наші розмови, що тривали годинами, були абсолютно вільними від солодкої млости, котра робить таким небезпечним будь-який *t?te-a-t?te* у напівтемряві. Зізнаюся, спочатку мене приємно хвилювали повні, чуттєві губи Ілони, її пишні плечі та мадярська пристрасність, що відчувалася в її м'яких плавних рухах. Не один раз лише зусиллям волі я стримував бажання одним ривком притягти до себе це тепле, ніжне створіння з чорними веселими очима й обсипати її поцілунками. Але Ілона в перші ж дні нашого знайомства розповіла мені, що вже два роки як заручена з помічником нотаріуса з Бечкерету і тільки чекає, коли одужає Едіт або ж покращиться її стан, щоб обвінчатися з ним, – я здогадався, що Кекешфальва пообіцяв придане бідній родичці, якщо вона погодиться почекати з заміжжям. Крім того, ми вчинили б жорстоко та підступно, якби за спиною цієї зворушливої, прикутої до свого візка дівчини почали б потайки обмінюватися поцілунками чи дали б волю рукам, не відчуваючи справжньої закоханості. Ось чому подібна чуттєвість, яка так швидко спалахнула, так само швидко й згасла, і вся щира прихильність, на яку я був здатен, все дужче зосереджувалася на Едіт, знедоленій та беззахисній, бо в таємничій хімії почуттів співчуття до хворого неодмінно та непомітно поєднується з ніжністю. Сидіти біля хворої, розважати її розмовами, бачити, як гірко стиснуті губи розкриваються в усмішці, або іншим разом, коли вона через поганий настрій вже готова вибухнути, – варто було лише доторкнутися її руки, щоб побачити, як вона засоромившись заспокоюється і підводить на тебе вдячний сірий погляд, – у ледь помітних проявах душевної близькості з безпорадною дівчиною була особлива принада, котра приносила

мені таке задоволення, котре не могла б дати бурхлива пригода з її кузиною. І завдяки цим невловним порухам душі – як багато я зрозумів за ці кілька днів! – мені несподівано відкрилися абсолютно невідомі досі й набагато тонші сфери почуттів. Невідомі та тонші, але, щоправда, і небезпечніші! Бо марні усі перестороги й зусилля: ніколи відносини між здоровим та хворим, між вільним та полоненим не можуть довго залишатися в цілковитій рівновазі. Нещастя робить людину легко вразливою, а постійне співчуття заважає їй залишатися справедливою. Так само як не можна викоринити почуття нелюбові боржника до кредитора (бо одному з них незмінно судилося давати, а іншому – лише брати), так і хворий приховує в собі роздратування, готове спалахнути від найменшого прояву турботи. Треба безперервно слідкувати, аби не переступити ледь відчутну межу вразливості, за якою співчуття вже не втамовує біль, а лише сильніше роз'ятрує рану. Едіт постійно вимагала (бо вона вже до цього звикла), щоб усі їй прислуговували, ніби принцесі, і пестили, немов дитину, але вже наступної миті таке ставлення могло її образити, бо воно викликало в ній ще гостріше відчуття своєї безпорадності. Якщо, наприклад, запобігливо підсували табурет, щоб їй не доводилося тягнутися за книгою чи чашкою, вона у відповідь кидала гнівний погляд: «Вважаєте, я сама не можу взяти потрібне?» І, подібно до того, як звір за ґратами інколи без усякої причини кидається на сторожа, до якого зазвичай лащить, їй інколи приносило зловтіху одним ударом зруйнувати наш безхмарний настрій, раптово назвавши себе «нікчемною калікою». У такі неприємні моменти доводилося з усіх сил триматися, щоб не розізлитися і не почати несправедливо їй дорікати.

Але, на власний подив, я кожного разу знаходив у собі сили для цього. Бо незбагненим чином перше пізнання людської природи тягне за собою все нові й нові відкриття, і хто знайшов здатність щиро співчувати людському горю, хоча б в окремому випадку, той отримав чудодійний урок і навчився розуміти всяке нещастя, навіть те, яке спочатку видається дивним чи абсурдним. Ось чому мене не вводили в оману досить часті вибухи гніву Едіт; навпаки, що несправедливішими та боліснішими для рідних були ці напади, то сильніше вони мене вражали; і я поступово зрозумів, чому мій прихід радував її батька й Ілону, чому в цьому домі моя присутність була бажаною. Тривале страждання виснажує не лише хворого, але і його близьких; сильні страждання не можуть тривати безкінечно. Звісно, її батько та кузина всією душею жаліли бідолашну, але в їхній жалості відчувалася втома і розчарування. Її хвороба давно стала для них сумним фактом, хвора була для них просто хворою, і щоразу, опустивши очі, вони просто пережидали, доки вщухне короткий шквал її емоцій. Це вже не страшило їх так, як страшило мене, я ж бо лякався щоразу. Я був єдиним, у кому її страждання завжди викликали схвильований відгук, і ледь не єдиним, перед ким вона

соромилася своєї нестриманості. Коли вона втрачала контроль над собою, мені варто було заспокійливо торкнутися її руки та сказати щось на зразок: «Але ж мила панно Едіт», – і вона одразу ж опускала очі. Вона червоніла, і було видно, що найбільше їй зараз хотілося б утекти світ за очі, якби не паралізовані ноги. І жодного разу не було такого, щоб прощаючись, вона не сказала майже благальним тоном, від якого мене кидало в дрож: «Ви прийдете завтра? Адже ви не сердитеся на мене за те, що я сьогодні наговорила дурниць?» У такі хвилини мені здавалося незбагненим і дивним, як це я, не даючи нічого, окрім щирого співчуття, отримував таку владу над людьми...

Але така вже юність; кожне нове відкриття захоплює її повністю, до забуття, і в такому піднесенні не знає міри. Щось дивне почало відбуватися зі мною, ледь я помітив, що моє співчуття не лише радісно хвилює мене, але і благотворно діє на оточення; відтоді, як я вперше усвідомив вплив співчуття, мені стало здаватися, ніби в мою кров проникла якась отрута, зробила її червоною, гарячою, пульсуючою і примусила швидше бігти по жилах. Мені раптом стало чужим заціпеніння, в якому я нідів довгі роки, ніби у сірих, холодних сутінках. Сотні дрібниць, на які я раніше просто не звертав уваги, тепер цікавили та хвилювали мене; скрізь я помічав подробиці, які мене вражали та розчулювали, ніби від першої зустрічі з чужим стражданням мій погляд став мудрішим та проникливим. А оскільки наш світ – кожна вулиця і кожна кімната – сповнений поворотами долі та гіркою нуждою, то усі мої дні проходили в постійному і напруженому спостереженні. Так, наприклад, виїжджаючи коня, я зловив себе на тому, що вже не можу, як раніше, з усіх сил батожити його по крупу, бо мене одразу ж охоплював сором, а рубець горів ніби на моїй власній шкірі. А коли наш гарячкуватий ротмістр бив навідліг по обличчю якогось бідолашного гуцульського хлопака за те, що він погано приладнав сідло, а винний стояв виструнчившись і не смів поворухнутися, у мене гнівно стискалися кулаки. Солдати, що стояли навкруги, мовчки витріщалися або стиха посміювалися, і лише я один бачив, як у хлопця з-під опущених повік проступають сльози образи. В нашій офіцерській ідальні я більше не міг терпіти жартів на адресу незграбних чи безталанних товаришів; відтоді як я, побачивши цю беззахисну, беспорядну дівчину, зрозумів, що таке муки безсилля, всяка жорстокість викликала в мені гнів, всяка беззахисність вимагала мого втручання. З тої хвилини, як випадок промив мені очі гарячими краплями співчуття, я почав помічати незліченну кількість дрібниць, котрі раніше вислизали з-під мого погляду: прості речі, дурниці, але кожна з них зворушувала та хвилювала мене. Наприклад, я раптом помічаю, що господарка тютюнової крамнички, де я завжди купую сигарети, рахуючи гроші, підносить їх надто близько до опуклих скелець своїх окулярів, і одразу ж у мене виникає підозра, що їй загрожує катаракта. Завтра, думаю я,

обережно розпитаю її і може, навіть вмовлю нашого полкового лікаря Гольдбаума оглянути її. Або раптом бачу, що добровольці останнім часом відкрито ігнорують маленького рудого К.; здогадуюся про причину: в газетах писали (до чого тут він, бідний хлопець?), що його дядька заарештували за розтрату; за обідом я навмисне підсідаю до нього і починаю розмову, одразу ж відчувши з його вдячного погляду, що він розуміє – я це роблю просто для того, щоб показати іншим, як несправедливо і погано вони вчиняють. Або випрошую пробачення для одного зі своїх уланів, котрому невблаганний полковник присудив чотири години стояти під рушницею.

Щодня я знаходжу безліч приводів знову і знову відчувати цю раптово віднайдену радість. І я даю собі слово: віднині допомагати всім і кожному, скільки вистачить сил. Не бути лінивим і байдужим. Підноситися над самим собою, збагачувати власну душу, щедро віддаючи її іншим, розділити долю кожного, розуміючи і долаючи страждання великою силою співчуття. І моє серце, дивуючись самому собі, тріпоче від вдячності хворій дівчині, котру я мимоволі образив, і нещастя якої навчило мене чарівній науці діяльного співчуття.

Та скоро мене розбудили від романтичних мрій, і до того ж, найбезжаліснішим чином. От як все сталося. Того вечора ми грали в доміно, потім довго розмовляли, і ніхто з нас не помітив, як проминув час. Нарешті о пів на дванадцятую я кидаю переляканий погляд на годинник і квапливо прощаюся. Ще в холі, куди мене проводить батько Едіт, ми чуємо з вулиці шум, ніби гудуть сто тисяч джмелів. Дощ переїщить як із відра.

– Автомобіль доведе вас, – заспокоює мене Кекешфальва.

– Це зовсім непотрібно, – відказую я; мені просто незручно, що водію заради мене доведеться о пів на дванадцятую ночі знову одягатися і виводити машину з гаража (таке турботливе ставлення до людей з'явилося в мене лиш останніми тижнями). Але зрештою, надто вже спокусливо в таку собачу погоду спокійно доїхати додому в затишній кабіні, замість того, щоб добрих півгодини тьопати в тонких лакованих черевиках по шосе і промокнути до кісток; і я поступаюся. Незважаючи на дощ, старий проводжає мене до автомобіля і сам вкриває мені коліна пледом. Водій заводить машину, і ми мчимо крізь бурхливу стихію.

Дивовижно приємно і зручно їхати в автомобілі, що пливе безшумно. Але ось ми вже звертаємо до казарми – як неймовірно швидко ми домчали! – і я, постукавши у шибку, прошу водія зупинити на площі Ратуші. В елегантному лімузині

Кекешфальви до казарми краще не під'їжджати! Я знаю, нікому не сподобається, якщо простий лейтенант, ніби якийсь ерцгерцог, із блиском під'їде в шикарному автомобілі, а водій у лівреї відчинить перед ним дверцята. На таке вихваляння наші начальники дивляться скося, а крім того, інстинкт вже давно застерігає мене: якомога менше змішувати два світи – розкішний світ Кекешфальвів, де я вільна людина, незалежна та розпещена, і світ служби, де я повинен без жодних нарікань коритися, в якому я, жалюгідний бідака, кожного разу відчуваю величезне полегшення, якщо в місяці не тридцять один день, а тридцять. Підсвідомо одне моє «я» нічого не хоче знати про інше; інколи я й сам не можу розрізнити, котрий із двох справжній Тоні Гофмільер – той, у домі Кекешфальви, чи той, на службі?

Водій слухняно гальмує на площі Ратуші, за два квартали від казарми. Я виходжу, піднімаю комір і збираюся швидше перейти широку площу. Але саме у цю мить дощ ринув із подвоєною силою, і вітер мокрим батогом вдарив мені в обличчя. Краще кілька хвилин перечекати в якомусь підворітті, думаю я, ніж бігти два провулки під зливою; або, зрештою, можна зайти в кафе, воно ще відчинене, і посидіти у теплі, доки кляте небо не спорожнить свої найбільші поливальниці. До кафе всього шість будинків, і – дивись-но! – за мокрими шибками тьмяно мерехтить світло. Мабуть, товариші ще сидять за нашим постійним столиком – чудова нагода залагодити свою провину, адже мені вже давно варто було тут показатися. Вчора, позавчора, весь цей та й минулий тиждень я тут не був, і, чесно кажучи, у них є усі підстави на мене сердитися; якщо вже зраджуєш, то треба дотримуватися чемності.

Я відчиняю двері. Газові ріжки в залі кафе для економії вимкнені, скрізь валяються розгорнуті газети, а маркер Ойген підраховує виторг. Але позаду, в ігровій кімнаті, я бачу світло і поблиск фірмових гудзиків: ну, звісно, вони ще тут, ці запеклі картярі – старший лейтенант Йожі, лейтенант Ференц і полковий лікар Гольдбаум. Напевне, вони давно скінчили партію, але все ще, ліниво розкинувшись, перебувають у добре мені знайомому стані ресторанної дрімоти, коли найважче – це зрушити з місця. Зрозуміло, що мій прихід, який перервав нудні лінощі, для них був як дар Божий.

– Привіт, Тоні! – вигукує Ференц, ніби піднімає інших за тривогою.

– Які ж бо гості в нашій домі! [11 - Мається на увазі цитата з твору «Орлеанська діва» Фрідріха Шиллера.] – декламує полковий лікар, котрий, як у нас дотепно говорять, страждає на хронічний цитатний пронос.

Три пари сонних очей мружаться і посміхаються мені.

– Привіт, привіт!

Їхня радість мені приємна. Вони дійсно хороші хлопці, думаю я, ніскілечки не образилися на мене за те, що я стільки часу пропадав, навіть нічого не пояснивши і не вибачившись.

– Чашку чорного, – замовляю я кельнеру, котрий сонно човгає ногами, і з незмінним «Ну, що новенького?», яким у нас починається будь-яка зустріч, підсуваю до себе стілець.

Широке обличчя Ференца розпливається ще ширше, примружені очі майже зникають у червоних, ніби яблука, щоках; повільно, тягуче відкривається рот.

– Що ж, найсвіжіша новина, – задоволено посміхається він, – що ваше благороддя знову зволило завітати в нашу скромну халупу.

А полковий лікар відкидається назад і декламує з кайнцевською[12 - Кайнц Йозеф (1858–1910) – відомий австрійський актор-трагік.] інтонацією:

Шива, що під небесами,

вшосте зринув до землі

розділити разом з нами

смертні радощі й жалі.[13 - Гете Й.-В. Балада «Бог і баядера». Переклад Василя Стуса.]

Всі трое дивляться на мене з посмішкою, і мені одразу ж стає моторошно. Краще, думаю я, скоріше сам почну розповідати, не чекаючи, доки всі почнуть розпитувати, чому я не з'являвся всі ці дні й звідки прийшов зараз. Але не встигаю я відкрити рота, як Ференц багатозначно киває Йожі та штовхає його ліктем.

– Глянь сюди! – показує він під стіл. – Ну, що скажеш? Лакові черевики у таку собачу погоду і новісінький мундир! Еге ж, Тоні своє діло знає, підшукав

тепленьке містечко. Мабуть, до дідька добре там, у старого манихея, га? Щодня п'ять страв, розповідав аптекар, ікра, каплуни, справжній Bols[14 - Сорт віскі.] та відбірні сигари – це тобі не наше ідло в «Рудому леві»! Ох і Тоні! Йому пальця до рота не клади, а ми ж думали – простак!

Йожі одразу ж продовжує:

– Тільки він – товариш нікчемний. Так, брате Тоні, замість того, щоб одного разу сказати своєму стариганові: «Слухай, старий, е в мене два щирих приятелі, гарні, чесні, з хорошими манерами, я тобі якось їх покажу!», замість цього ти думаєш: «Нехай собі хлебчуть своє кисле пільзенське та проперчують собі горлянки остогидлим гуляшем». Чудовий друг, нічого й казати! Собі все, а іншим нічого! Ну то принаймні товстого «Упмана» ти мені приніс? Якщо так – то на сьогодні я тобі вибачаю.

Всі трое сміються і прицмокують губами. Я раптово червонію до коренів волосся. Чорт забирай, звідки цей клятий Йожі міг дізнатися, що Кекешфальва, проводжаючи мене, – він робить це щоразу, – дійсно засунув у кишеню мундира одну зі своїх чудових сигар? Невже її кінчик стирчить між гудзиками? Хоча б не помітили! Від збентеження я вдавано сміюся:

– Ще чого – «Упмана»! А дешевші не хочеш? Думаю, що сигарета третього гатунку теж згодиться! – і простягаю йому відкритий портсигар. Але в ту ж мить відсмикую руку: позавчора мені виповнилося двадцять п'ять, дівчата якимось чином про це дізналися, і за вечерею, піднімаючи зі своєї тарілки серветку, я відчув щось важке у ній – це був портсигар, подарунок на день народження. Але Ференц устиг помітити новий etui:[15 - Портсигар (фр).] у нашій тісній компанії найменша дрібничка стає подією.

– О, а це ще що? – гуркоче він. – Нова амуніція!

Він забирає портсигар просто у мене з руки (що я можу вдіяти?), обмацує його, оглядає і, нарешті, зважує на долоні.

– Слухай, – повертається він до полкового лікаря, – здається, воно справжнє. Але, подивися сам добре, адже твій шанований батя знається в таких справах, та й ти, мабуть, не пасеш задніх.

Полковий лікар Гольдбаум, син ювеліра із Дрогобича, кладе пенсне на свій трохи товстуватий ніс, бере портсигар, зважує на руці, розглядає з усіх боків і з виглядом знавця постукує по кришці зігнутим пальцем.

– Золото, – виголошує він остаточний діагноз. – Чисте золото, з пробою і збіса важке. Всьому полку можна зуби запломбувати. Ціна десь сімсот-вісімсот крон.

Після такого вердикту, що здивував найперше мене самого (я був упевнений, що це звичайна позолота), він передає портсигар Йожі, котрий бере його вже обережніше (подумати лишень, яке благоговіння ми, молоді хлопці, відчуваємо перед коштовностями!). Йожі розглядає його, обмацує, дивиться в дзеркальну поверхню кришки і зрештою, натиснувши на рубінову кнопку, відкриває його і спантеличено вигукує:

– Ого, та тут напис! Слухайте, слухайте! «Нашому милому другу Антону Гофмільеру до дня народження. Ілона, Едіт».

Тепер усі трое витріщаються на мене.

– Чорт забирай! – шумно видихає нарешті Ференц. – А ти за останній час непогано навчився обирати собі друзів. Моя пошана. Від мене ти отримав би щонайбільше латунну сірничницю.

Судом стиснула мені горло. Завтра весь полк знатиме про золотий портсигар, котрий мені подарували у Кекешфальвів, і цитуватимуть напис. «Що ж ти не покажеш свою шикарну коробочку?» – скаже Ференц в офіцерській ідальні, щоб висміяти мене; і я муситиму слухняно подати подарунок (о, будь ласка, подивіться) пану ротмістру, пану майору (будь ласка, будь ласка), пану полковнику. Всі будуть зважувати його в руці, оцінювати і посміхаючись читати напис; потім неодмінно почнуться розпитування й кпини, а мені у присутності начальства не можна бути неввічливим.

Збентежено, воліючи закінчити розмову, я пропоную:

– Ну як, ще партію в тарок?

Але їхні добродушні посмішки змінює регіт.

– Ференце, ти чув? – підштовхує його Йожі. – Зараз, о пів на першу, коли лавочка зачиняється, йому придумалося пограти в тарок!

А полковий лікар, ліниво відкинувшись на спинку стільця, виголошує:

– Атож-атож, щасливі-бо за часом не слідкують...

Всі регочуть, смакуючи заяложений жарт. Але ось підходить маркер Ойген і шанобливо, але настійливо нагадує: «Зачиняємося, панове!» Ми йдемо разом до казарми – дощ ущух – і на прощання тиснемо одне одному руки. Ференц плескає мене по плечу: «Молодець, що завітав до нас!» – і я відчуваю, що він говорить від щирого серця. Чому я, власне, так розгнівався? Адже всі трое – хороші, милі хлопці, без тіні недобррозичливості та заздрості. А якщо вони навіть трохи посміялися наді мною, то це не зі зла.

Це правда, вони не бажали мені зла, ці славні хлопці, але своїми ідіотськими розпитуваннями та кпинами вони щось безповоротно в мені зруйнували: мою впевненість. Річ у тому, що незвичні стосунки з Кекешфальвами дивовижним чином зміцнили в мені почуття власної гідності. Вперше в житті я почувався тим, хто дає, тим, хто допомагає; і ось тепер я дізнався, як дивляться інші на такі стосунки, або, радше, якими вони невідворотно мають здаватися іншим людям, що не знають усіх прихованих взаємозв'язків. Але що могли зрозуміти сторонні у витонченій радості співпереживання, котрій – не можу висловитися інакше – я віддався, ніби непоборній пристрасті! Для них було абсолютно безперечним, що я втиснувся в щедрий, гостинний дім лише заради того, щоб втертися в довіру до багатіїв, бенкетувати їхнім коштом і випрошувати подарунки. При цьому в душі вони зовсім не бажать мені зла – славні хлопці, вони щиро бажать мені і теплої місцинки, і хороших сигар; безсумнівно, вони не бачать нічого безчесного або гидкого – а саме це мене і дратує найбільше! – в тому, що я дозволяю цим дурням носитися та панькатися зі мною, – бо за їхнім розумінням, кожен з нас (офіцерів кавалерії) робить честь такому гендлярю, коли сідає за його стіл. Жодного осуду не виказували мені Ференц і Йожі, дивуючись золотому портсигару – навпаки, їм навіть навіювало певну повагу те, що я зумів примусити своїх покровителів вивернути гаманця. Але мене зараз хвилює інше: я сам починаю сумніватися у своїх мотивах: чи не поведжуся я дійсно як дармоїд? Чи можу я, доросла людина, офіцер, допускати, щоб мене щодня годували, поїли та прислужувалися? Ось, наприклад, цей золотий портсигар – мені в жодному разі не варто було його брати, так само, як і шовкове кашне, яке вони нещодавно

пов'язали мені на шию, коли надворі дув сильний вітер. Не можна дозволяти, щоб офіцеру кавалерії засовували в кишеню мундира сигари «на доріжку», та ще – заради бога! Завтра ж поговорю з Кекешфальвою! – ще цей верховий кінь! Лише зараз мене пройняла думка: позавчора він щось бурмотів, мовляв, мій гнідий мерин (котрого я виплачую, звісно, в розстрочку) в не дуже добрій формі; зрештою, тут він має рацію. Але те, що він хоче позичити мені трирічку зі свого заводу, «чудового коня, на якому вам не буде соромно проїхатися», – це вже ні, вибачайте. Авжеж: «позичити» – тепер я розумію, що це означає! Так само, як Ілоні старий обіцяє придане за умови, що вона буде опікуватися його хворою дочкою, так тепер має намір купити й мене, заплативши готівкою за мое співчуття, мої жарти, мою дружбу! А я, дурник, ледь було не зловився на цю вудочку, навіть не помітив, що весь цей час принижую себе, перетворююся на нахлібника!

«Дурниці!» – тут-таки кажу я собі, згадуючи, як старий боязко доторкнувся до мого рукава, як світлішає щоразу його обличчя, ледь я переступаю поріг. Я знаю – сердечна щира дружба пов'язує мене з обома дівчатами; ні, вони не пильнують, чи я, бува, не випив зайву чарку, а якщо щось і помічають – щиро радіють, що мені у них добре. «Нісенітниця! Безглуздя! – правлю я собі. – Дурниці! Цей старий любить мене більше, ніж рідний батько».

Але який сенс вмовляти і переконувати себе, якщо внутрішня рівновага зламана? Я відчуваю, що Йожі та Ференц своїми кпинами поклали кінець відчуттю цілковитої невимушеності. «Ти дійсно ходиш до цих багатих людей лише зі співчуття, лише із жалощів? – прискіпливо запитую я себе. – А чи немає тут чималої долі марнославства та потягу до задоволень? Так чи інакше, але ти зобов'язаний прояснити це». І щоб почати одразу ж, я вирішую відтепер скоротити свої відвідини і завтра ж пропустити звичний візит до Кекешфальвів.

Отож наступного дня я не з'являюся у них. Після служби ми з Ференцом та Йожі завалюємося до кафе; переглянувши газети, починаємо звичну партію в тарок. Але я граю геть погано; прямо навпроти мене, в обшитій панелями стіні, круглий годинник, і замість того, щоб слідкувати за картами, я відраховую час – четверта двадцять, четверта тридцять, четверта сорок, четверта п'ятдесят... О пів на п'яту, коли я зазвичай приходжу на чай, вже все буває наготовано; і якщо я запізнююся на якусь чверть години, то вони вже розпитують: «Що сталося сьогодні?» Вони настільки звикли до моєї пунктуальної появи, що вважають це ніби моїм обов'язком; за два з половиною тижні я не пропустив жодного вечора, і

напевне, тепер вони дивляться на годинник із таким самим занепокоєнням, як я сам, і чекають, чекають... Може, хоча б подзвонити й сказати, що я не прийду? Або, мабуть, краще відправити денщика...

- Тоні, те, як ти сьогодні граєш - це ж ганьба! Не лови гав! - злиться Йожі й кидає на мене гнівний погляд. Моя розгубленість коштувала йому партії. Я ледве збираюся з силами.

- Слухай, ми можемо помінятися місцями.

- Будь ласка, але навіщо?

- Не знаю, - брешу я, - тут якось дуже шумно, це дратує мене.

Насправді ж я не хочу бачити годинник і невідворотний рух стрілок хвилина за хвилиною. Мене все дратує, я не можу зосередитися хоч на чомусь, знову і знову сумніваюся: чи не піти до телефону і вибачитися? Тільки зараз я починаю усвідомлювати, що справжнє співчуття - не електричний контакт, його не можна вимкнути і ввімкнути, коли захочеться, і кожен, хто бере участь у чужій долі, вже не може з повною свободою розпоряджатися своєю власною.

«Та пропади воно все пропадом! - злюся я на самого себе. - Я ж не зобов'язаний щоденно теребенитися туди й назад по півгодини!» І відповідно до таємного закону взаємодії почуттів, за яким невдоволеність собою викликає бажання звалити провину на іншого, я, ніби більярдна куля, передає отриманий ним удар далі, звертаю свій поганий настрій не на Йожі та Ференца, а на Кекешфальвів. Нічого, нехай зачекають хоч раз! Нехай побачать, що мене не купити подарунками та люб'язністю, що я не приходитиму на призначену годину, ніби якийсь масажист або вчитель гімнастики... Н?чого привчати їх, звичка зв'язує, а я не хочу почуватися зв'язаним обставинами. Так, безглуздо впираючись, просиджую я в кафе три з половиною години, до пів на восьму, намагаючись довести самому собі, що я волію приходити і йти геть, коли мені заманеться, і що мені абсолютно байдуже до смачної їжі та чудових сигар у цих Кекешфальвів...

О пів на восьму ми виходимо з-за столу - Ференц запропонував погуляти трохи по бульвару. Та ледь я услід за товаришем переступаю поріг кафе, як відчуваю, що чийсь знайомий погляд мигцем затримується на мені. Зачекай, та ж це Ілона! Ну, звісно! Навіть якби я не захоплювався ще позавчора пурпурною сукнею та

прикрашеним стрічками капелюшком, я б усе одно впізнав її ходу, м'яке, плавне похитування стегон. Але куди ж вона так поспішає? Таким кроком не гуляють – це стрімкий біг; зрештою, як би там не було – швидше за милою пташкою, не дамо їй спурхнути!

– Пардон, – трохи безцеремонно кидаю я ошелешеним друзям і поспіхом прямую за сукнею, що майорить по той бік вулиці. Я дійсно безмежно радий, що племінницю Кекешфальви якимось вітром занесло в мій гарнізонний маленький світ.

– Ілоно, Ілоно! Стійте! – кричу я услід, а вона продовжує йти надзвичайно швидко. Нарешті дівчина зупиняється, і я бачу, що наша зустріч анітрохи її не дивує. Звісно, вона помітила мене ще тоді, коли я виходив із кафе. – Це просто чудово, Ілоно, що я зловив вас у місті! Я вже давно мрію прогулятися з вами нашими володіннями! Або, може, краще заскочимо на хвилинку в знамениту кондитерську?

– Ні-ні, – бурмоче вона трохи зніяковіло. – Я поспішаю, на мене чекають удома...

– Ну то зачекають ще п'ять хвилин. На всяк випадок, щоб вас не поставили в куток, я випишу вам виправдальний документ. Ходімо, і не дивіться не мене так суворо.

Як би я хотів узяти її під руку! Я всією душею радий, що в іншому своєму світі я зустрів саме її, ту з них, з якою не соромно з'явитися, а якщо потраплю на очі товаришам з такою красунею – ще краще. Але Ілона чимось стривожена.

– Ні, мені дійсно треба додому, – швидко відповідає вона, – ось і автомобіль чекає.

І дійсно, на площі Ратуші здалеку мені шанобливо вклоняється водій.

– Але хоч до машини ви дозволите вас провести?

– Звісно, – бурмоче вона з якоюсь незрозумілою тривогою, – звісно... До речі... чому ви сьогодні не прийшли?

– Сьогодні? – повільно перепитую я, ніби щось згадуючи. – Сьогодні?... Ах так, сьогодні сталася дурна історія. Полковник намислив придбати нового коня, тож нам усім довелося йти оглядати коня, та ще й по черзі виїжджати його. (Насправді це сталося ще місяць тому. Я дійсно не вмію брехати.)

Ілона вагається, хоче відповісти. (Чому вона весь час смикає рукавичку і нетерпляче притупує ніжкою?) Потім раптово швидко запитує:

– А зараз ви не хочете поїхати зі мною, до нас на вечерю?

«Тримайся, – кажу я собі. – Не піддавайся! Хоч раз, хоч один-єдиний день!» І я із прикрістю зітхаю:

– Шкода, мені страшенно хотілося б поїхати. Але сьогоднішній день все одно втрачений: ввечері у нас збирається товариство, я повинен бути там.

Вона пильно дивиться на мене (дивно, у цю хвилину між брів у неї з'являється така сама нетерпляча зморшка, як і в Едіт) і не говорить мені ні слова, не знаю – з підкресленої неввічливості чи від ніяковості. Водій прочиняє дверцята, Ілона грюкає ними за собою і запитує мене крізь скло:

– Але завтра ви прийдете?

– Так, завтра неодмінно.

Автомобіль рушає.

Я не дуже задоволений собою. Що означає цей Ілонин поспіх, ця стурбованість, ніби вона побоювалася, що її побачать зі мною, чому вона так швидко поїхала? І ще: мені треба було, хоча б із ввічливості, передати вітання її дядьку, кілька теплих слів Едіт – адже вони не зробили мені нічого поганого! Але з іншого боку, я вдоволений своєю витримкою. Я встояв. Як би там не було, але тепер вони вже не подумають, що я їм нав'язуюся.

Хоч я й обіцяв Ілоні прийти наступного дня у звичний час, я завбачливо повідомляю по телефону про свій візит. Краще дотримуватися усіх

формальностей, формальності – це гарантії. Мені хочеться показати, що я не приходжу в дім непроханим гостем; відтепер я маю намір кожного разу дізнаватися, чи бажані мої візити. Хоча можна не сумніватися, що на мене чекають, бо слуга вже стоїть перед відчиненими дверима і, коли я заходжу, догідливо повідомляє:

– Панночка нагорі, на терасі. Вони просять пана лейтенанта піднятися до них. – І додає: – Здається, пан лейтенант ще ніколи не були нагорі? Пан лейтенант будуть здивовані, як там гарно.

Він правий, добрий старий Йозеф. Я дійсно жодного разу не був на башті, хоча часто зацікавлено розглядав цю дивну недоладну споруду. Колись, як я вже казав, ця кутаста башта належала замку, що давно розвалився, чи його знесли (навіть дівчатам історія маєтку достеменно не відома), громіздка квадратна споруда довгі роки порожніла і правила за сарай. У дитинстві Едіт, на жах батьків, часто вилазила хисткими сходами на горище, де серед старого мотлоху металися сонні кажани і від кожного кроку по прогнилих бантинах злітали густі хмари пилу...

Але саме за цю таємничість та непотрібність схильна до фантазування дівчинка обрала це ні до чого не придатне приміщення, з брудних вікон якого перед нею відкривалися безкраї простори, місцем своїх ігор та таємним притулком; а коли трапилося лихо, та Едіт вже не сміла сподіватися (її ноги в ту пору були абсолютно нерухомими) побувати знову на своєму романтичному горищі, то вона відчула, ніби її пограбували; батько часто помічав, з якою гіркотою поглядає вона подеколи на неочікувано втрачений рай дитячих років.

І ось, щоб зробити їй сюрприз, Кекешфальва скористався трьома місяцями, котрі Едіт проводила в Німеччині в санаторії, і доручив одному віденському архітектору перебудувати стару башту і зробити нагорі зручну терасу; коли восени після ледь помітного покращення Едіт привезли додому, надбудована башта була вже обладнана просторим ліфтом, широким, як у санаторіях, щоб хвора мала змогу в будь-який час підніматися нагору, залишаючись у кріслі; так вона віднайшла світ свого дитинства.

На чистоту стилю трохи обмежений у часі архітектор звертав менше уваги, ніж на практичні зручності; жорсткі прямі форми голого куба, насадженого на чотирикутну башту, були б значно доречніші в портовому докові чи на електростанції, ніж поруч із приємними вигадливими бароковими формами

маєтку, побудованого, напевне, ще за часів Марії Терезії. Але так чи інакше, бажання батька виявилось виконаним: Едіт була в захваті від тераси, котра несподівано позбавила її від тісноти та одноманітності кімнат. Зі своєї дозірної вежі, що належала лише їй одній, вона могла оглядати в бінокль широку, пласку, мов тарілка, рівнину і все, що відбувалося навкруги, – посівну та жнива, працю та забавки. Знову пов'язана зі світом після багаторічної самоти, вона годинами дивилася на веселі іграшкові потяги, що мчали долиною, залишаючи калачики диму; жоден автомобіль на шосе не вислизав від її цікавого погляду, і як я потім дізнався, вона часто спостерігала в бінокль за нашими виїздами на навчальний плац, вправами та парадми. Але з якимись дивними ревностями Едіт оберігала від гостей свою вежу, ніби це був світ, що належить лише їй одній. Побачивши, наскільки схвильований добрий Йозеф, я зрозумів, що запрошення в цей зазвичай неприступний дозірний пункт треба розцінювати як особливу відзнаку.

Слуга хотів підняти мене ліфтом; він явно пишався тим, що керування дорогим пристроєм було довірене лише йому одному. Але я відмовився, дізнавшись від нього, що нагору можна пройти вузькими крученими сходами, на які падало світло з пробитих у надвірній стіні отворів; я одразу уявив собі, як цікаво, напевне, підніматися з поверху на поверх, оглядати все нову далечінь; і дійсно, кожна з цих вузьких, незаскслених амбразур відкривала чарівну картину. Над літнім ландшафтом, ніби золоте павутиння, лежав безвітряний, ясний, гарячий день. Струмені диму майже нерухомо застигли над димарями поодиноких будинків та садиб; виднілися – кожен контур ніби вирізано ножом в яскраво-синьому небі – вкриті соломкою хижі з обов'язковим лелечим гніздом на гребені даху й осяйні, ніби відшліфований метал, качині водойми. Серед ніби намальованих нив крихітні постаті селянок, плямісті корови паслися на луках, жінки пололи чи прали білизну, по старанно розкреслених квадратах полів тяглися запряжені волами важкі вози, дорогою снували прудкі возики. Коли я піднявся приблизно на дев'яносто сходинок, моему погляду відкрилася ледь не вся Угорська рівнина до сповитого серпанком горизонту, над яким тяглася хвиляста синювата лінія – напевне, Карпати; зліва ж, поблискуючи маківкою дзвіниці, затишно розкинулося наше містечко. Я упізнав казарму, ратушу, школу, навчальний плац; уперше з дня мого приїду в тутешній гарнізон я відчув невибагливу чарівність цього віддаленого світу.

Але в мене не було часу віддаватися спокою та радісному спогляданню – я вже дійшов до тераси й повинен був підготуватися до зустрічі з хворою. Спочатку я її взагалі не побачив: м'яке солом'яне крісло, в якому вона спочивала, було повернуте до мене широкою спинкою, котра, ніби пістрява опукла мушля, приховувала тоненьку фігурку Едіт. Лише по столику з книжками, що стояв

поруч, і відкритому грамофону я зрозумів, що вона тут. Я не наважився підійти до неї без попередження – це могло б налякати дівчину, якщо вона задрімала чи замріялася, – і рушив уздовж парапету, щоб опинитися у неї перед очима. Але, зробивши кілька обережних кроків, я помітив, що вона спить. Худеньке тіло дбайливо вкладене в крісло, ноги вкриті м'якою ковдрою, голова спочиває на білій подушці; на фоні рудуватого волосся трохи схилене овальне дитяче личко, котрому вечірне сонце надає бурштиново-золотавого відтінку – певну подобу здоров'я.

Проти волі я зупиняюся і нерішуче розглядаю сплячу, як розглядають картину. Адже, правду кажучи, попри те, що ми часто бували разом, мені ще ні разу не випадала нагода подивитися на неї прямо, бо вона, як усі чутливі та надчутливі люди, інстинктивно противилася таким настирливим поглядам. Навіть якщо під час розмови ненароком піднімеш на неї очі – одразу ж сердита зморшка прорізує між бровами її лоб, погляд стає тривожним, губи тремтять; її обличчя не залишається спокійним ні на секунду. І лише тепер, коли вона, беззахисна, нерухомо лежить із заплющеними очима, я можу вперше (почуваючись так, ніби роблю щось неподобне, ледь не краду) роздивитися Едіт. У різкуватих, ніби незакінчених рисах її обличчя дивовижним чином поєднується дитяче з жіночним. Губи трохи розкриті, ніби у спраглої; вона дихає тихо і рівно, але навіть це мізерне зусилля підіймає горбики її дитячих, ледь помітних грудей; її безкровне обличчя в рамці рудуватого волосся припало до подушки ніби від знемоги. Я обережно підходжу ближче. Тіні під очима, сині жилки на скронях, рожевуваті ніздрі виказують, якою тонкою, прозорою оболонкою захищає її від навколишнього світу алебастрово-бліда шкіра.

Якою вразливою повинна бути людина, думаю я, коли її нерви майже оголені; як нестерпно повинно страждати це легке, як пушинка, ельфоподібне тіло, ніби зумисне створене для бігу, для танцю, для злету, але безжальною долею назавжди прикуте до жорстокої, важкої землі! Нещасна... Я знову відчуваю, як у мені б'є гаряче джерело, знову відчуваю болісно-спустошливий і водночас неймовірно хвилюючий приплив співчуття; мої пальці тремтять від бажання ласкаво погладити її руку, мені хочеться нахилитися до сплячої та зірвати з її губ посмішку, коли вона прокинеться й упізнає мене. Порив ніжності, котра завжди з'являється разом з почуттям співпереживання, коли я думаю про неї або дивлюся на неї, підштовхує мене ближче до крісла. Аби лише не сполохати цей сон, що відносить її від самої себе, від суворої дійсності. Це так чудово – бути внутрішньо близьким із хворою людиною, коли бачиш її сплячою, коли всі страхи сплять разом із нею, і вона повністю забуває про свою недугу, а на ледь відкриті губи, ніби метелик на тріпотливий листок, спускається посмішка – чужа, зовсім

не властива їй посмішка, котра щезає в першу ж мить пробудження. Який це дар Божий, думаю я, що скалічені, спотворені, ображені долею хоча б уві сні не пам'ятають про свої хвороби, що поблажливий чарівник-сон втішає їх ілюзією краси та досконалості, що у світі снів страждальцю вдається позбавитися від прокляття, що тяжіє над його тілом! Але найбільше мене розчулюють руки дівчини, схрещені поверх ковдри, – ці ніжні, у блідих прожилках, тонкі кисті з тендітними суглобами та загостреними блакитнуватими нігтями, безкровні та немічні. Вони, може, ще достатньо сильні, щоб приголубити маленьку тваринку або пташку – кролика, голуба, – але надто слабкі, щоб схопити, утримати щось. Чи ж можна, здригаючись думаю я, такими безпорадними руками захиститися від справжнього страждання, боротися, відбиватися? І я майже з відразу згадую про свої власні руки, міцні, важкі, мускулясті, одним рвучким рухом поводів вони втихомирюють найноровливішого коня. Мимоволі мій погляд падає на ворсисту ковдру, котра важкою, надто важкою для такого невагомого створіння вагою придавила її гострі коліна. Під цим непроникним для очей укриттям мертво лежать (я не знаю – розтрощені, паралізовані чи просто ослаблі, – у мене ніколи не вистачало сміливості запитати) – безсилі ноги, стиснуті сталевими чи шкіряними механізмами. Від кожного руху страшні апарати, ніби кайдани, стискають неслухняні суглоби, вона вимушена скрізь тягати за собою цю дренькотливу скрипучу бридоту, – вона, ніжна, слабка, та, якій самою природою призначено не ходити, а бігати та літати, немов на крилах!

Ця думка змусила мене здригнутися так сильно, що навіть задзеленчали остроги. Звісно, шум був незначний, ледь чутне дзеленчання, а проте воно долинуло до неї крізь сон, розірвавши його тонку оболонку. Тривожно зітхнувши, вона ще не відкриває очей, але її руки вже прокидаються; вони розтискаються, потягуються, знову стискаються, ніби пальці прокидаючись позіхають. Потім вії підіймаються, розгублено кліпають, а очі з подивом оглядають все навкруги.

Раптом її погляд зупиняється на мені й одразу ж стає пильним; поки це лише візуальний контакт, він ще не ввімкнув певну думку чи спогад. Ще одне зусилля, і ось вона вже зовсім прокинулася і впізнала мене; кров пурпуровим струменем заливає її щоки, враз відлинувши від серця. І знову, як того разу, мені здається, ніби кришталевий келих раптово сповнило червоним вином.

– Як негарно... – говорить вона, різко зсунувши брови, і нервовим рухом натягує на себе ковдру, що сповзла, ніби я її заскочив оголеною, – як негарно вийшло! Мабуть, я задрімала на хвилинку, – у неї злегка роздуваються ніздрі (знайома мені ознака близької грози). Вона дивиться на мене з викликом: – Чому ви мене

одразу не розбудили? Негарно розглядати сплячого! Це непристойно! Усі мають смішний вигляд, коли сплять.

Зачеплений за живе тим, що моя тактовність викликала її гнів, я намагаюся відкараскатися дурним жартом.

– Краще бути смішним уві сні, аніж наяву, – відповідаю я.

Але вона, схопившись обома руками за поручні крісла, вже всілася вище, зморшка між бровами окреслилася ще гостріше, навколо губ вже затремтіли блискавиці. Вона увіп'ялася в мене поглядом:

– Чому ви вчора не прийшли?

Удар завдано надто неочікувано, щоб я міг одразу ж відбити його. А вона продовжує тоном інквізитора:

– У вас мали бути особливі причини примусити нас даремно чекати? Інакше ви хоча б зателефонували.

Який же я дурень! Саме це запитання варто було передбачити і завчасно приготувати відповідь. Я ж зніяковіло тупцяю на місці і безнадійно пережовую стару відмовку, що, мовляв, у нас несподівано призначили огляд ремонтних коней. О п'ятій годині я ще сподівався, що зможу вислизнути, але полковнику захотілося показати нам свого нового коня... і так далі, і тому подібне...

Вона не зводить із мене очей – похмуро, суворо, пронизливо. І що більше я вдаюся в подробиці, то пильнішим та недовірливішим стає цей погляд. Я бачу, як нетерпляче постукують по підлокітниках крісла її пальці.

– Он як, – говорить вона нарешті крізь зуби. – А чим закінчилася зворушлива історія з ремонтним оглядом? Купив зрештою пан полковник собі нового-новісінького коня?

Я відчуваю, що жахливо заплутався. Раз, удруге, втретє вдаряє вона рукавичкою по столу, ніби намагаючись цим рухом вгамувати внутрішню тривогу. Потім погрозово дивиться на мене:

– Закінчуйте вашу дурну брехню! Все це неправда від першого до останнього слова. Як ви смієте пригощати мене такими дурними вигадками?

Різко, ще різкіше ляскає по столу рукавичка. Потім Едіт рішуче жбурляє її на підлогу.

– В усій цій нісенітниці немає й краплини правди! Жодної крапельки! Ви не були на манежі, і ніякого ремонтного огляду у вас не було! Вже о пів на п'яту ви сиділи в кафе, а там, як мені відомо, коней не виїжджують. Нічого морочити мені голову! Наш водій абсолютно випадково бачив вас за картярським столом о шостій годині.

Я все ще не можу вимовити бодай слово. Але вона раптово уриває сама себе:

– Хоча чому я маю вас соромитися? Невже через те, що ви брешете, я теж повинна гратися з вами в хованки? Я не боюся сказати правду. Так от, знайте: наш водій бачив вас у кафе не випадково – це я відіслала його туди, щоб дізнатися, що з вами сталося. Я думала, ви, чого доброго, захворіли, або з вами скоїлося якесь лихо, оскільки ви ж навіть не зателефонували, і... можете вважати, якщо хочете, що в мене грають нерви... але я терпіти не можу, коли мене примушують чекати, просто не терплю... От я і послала водія. У казармі йому сказали, що пан лейтенант живі-здорові, сидять у кафе і грають у тарок. Тоді я попросила Ілону дізнатися, чому ви обійшлися з нами так безцеремонно... може, я вас чимось образила позавчора... я подеколи дійсно не можу стриматися... Ось бачите, мені не соромно зізнатися в усьому... А ви вигадуете якісь дурні відмовки... Невже ви самі не відчуваєте, як негарно, як ницо брехати друзям?

Я вже хотів відповісти, у мене навіть вистачило б мужності розповісти їй всю безглузду історію з Йожі та Ференцом. Але вона палко наказує:

– Досить вигадок!.. Не треба більше брехати, досить! Я сита по самісіньку горлянку, зранку до ночі мене годують брехнею: «Який добрий вигляд ти сьогодні маєш, як добре ти сьогодні ходиш... просто чудово! Ось бачиш, справа налагоджується...» Зранку до ночі одні й ті самі солодкі пігулки; ніхто не помічає, що вони мені вже остогидли! Чому не сказати прямо: «Вчора я був зайнятий, та й не хотілося мені до вас». Адже у нас немає на вас абонементу, і я б ніскільки не засмутилася, якби ви сказали мені по телефону: «Я сьогодні не

прийду, ми хочемо потинятися по бульвару». Невже ви вважаєте мене дурепою, не здатною зрозуміти, як вам іншим разом набридає грати з дня у день доброго самаритянина, і що дорослому чоловікові приємніше проїхатися верхи або розім'яти свої здорові ноги гарною прогулянкою, ніж постійно стирчати біля чужого крісла? Лише одне мені огидно, і тільки одного я не терплю: відмовок, порожніх слів, брехні – мене вже нудить від них! Не така вже я дурна, як ви всі вважаєте, і я можу витримати добрячу дозу щирості. Ось, наприклад, кілька днів тому ми взяли нову посудомийку, чешку (колишня померла), і першого ж дня – її ще не встигли попередити – вона побачила мої милиці та як мене садовлять у крісло. Від жаху вона впустила щітку і заголосила: «Господи Ісусе, який жаль! Така багата, вельможна панянка – і каліка!» Ілона, ніби тигриця, накинулася на чесну жінку, бідолашну навіть хотіли тут-таки звільнити, вигнати геть. А я, я зраділа... мене її переляк не образив, тому що це принаймні чесно, по-людськи – злякатися, неочікувано побачивши таке. Я подарувала їй десять крон, і вона одразу ж побігла до церкви молитися за мене... Цілий день я раділа... так-так, справді раділа: нарешті я дізналася, що дійсно відчуває стороння людина, коли бачить мене вперше... А ви, ви впевнені, що вашою брехливою чуйністю «оберігаєте» мене, ви уявляєте, ніби мені легше від вашої проклятущої делікатності? Невже ви думаете, що в мене немає очей?! Чи вам здається, що я не вгадую за вашим белькотом і базіканням такого ж точно жаху і сум'яття, як у тої справді чесної жінки? Невже я не бачу, як у вас перехоплює подих, варто лише мені взятися за милиці, і як ви поспішаєте пожваввити бесіду, аби я лише нічого не помітила, – ніби я взагалі не бачу всіх вас наскрізь з вашою валер'янкою та солоденьким сиропом, сиропом і валер'янкою – всім цим бридким слизом! О, я точно знаю, ви полегшено зітхаєте кожного разу, коли зачиняєте за собою двері, покинувши мене тут, ніби падаль... я виразно уявляю, як ви, закотивши очі, зітхаєте: «Бідолашна!» – і в той час ви неабияк вдоволені собою: адже ви так самовіддано пожертвували годинку-другу «нещасній хворій дівчині». Але я не хочу ніяких жертв! Не хочу, щоб ви вважали своїм обов'язком видавати щоденну порцію співчуття – плювати мені на ваше милостиве співчуття! – раз і назавжди! Я обійдуся без вашого співчуття! Хочеться вам прийти – приходьте, не хочеться – не треба! Але тільки чесно, без усіяких казок про огляд і нових коней! Я не можу... не можу більше терпіти брехню і вашу огидну поблажливість!

Останні слова вона прокричала, вже не володіючи собою, обличчя її зблідло, очі палали. Потім напруження раптом вичерпалося, голова безсило відкинулася на спинку крісла, і кров почала потроху приливати до губ, які ще тремтіли від збудження.

– Ну, от, – видихнула вона ледь чутно і ніби присоромлено. – Я повинна була сказати вам це! А тепер досить. І не будемо більше про це говорити. Дайте... дайте мені сигарету.

І раптом зі мною сталося щось небувале. Зазвичай я непогано владаю собою, рука в мене тверда й упевнена. Але тут цей несподіваний спалах так приголомшив мене, що мої руки неначе оніміли; я був вражений, як ніколи в житті. Ледве спромігся дістати сигарету з портсигара, простягаю Едіт і підпалюю сірник. При цьому пальці мої тремтять так сильно, що ледь утримують підпалений сірник, вогник коливається і згасає. Доводиться підпалювати другий, але й він мерехтить і згасає в моїй тремтячій руці, поки Едіт припалює. Моя незграбність впадає в око, і Едіт, очевидно, вгадує сум'яття, що мене охопило, бо її голос, коли вона мене тихо запитує, звучить вже зовсім інакше, вражено і схвильовано:

– Що з вами? Ви тремтите... Що... що вас так стривожило? Яке вам, зрештою, діло до всього цього?

Вогник сірника згасає. Я мовчки сідаю, а Едіт дуже збентежено бурмоче:

– Як ви можете так засмучуватися через мое дурне базікання? Тато має рацію: ви справді... справді незвичайна людина.

У цю мить за нашими спинами чується легке гудіння: це підіймається на терасу ліфт. Йозеф відчиняє двері, із кабіни виходить Кекешфальва. В нього трохи винуватий вигляд – полохливість згорблює його плечі щоразу, коли він наближається до хворі.

Я швидко підхоплююся і вклоняюся йому. Пан фон Кекешфальва збентежено киває і одразу ж нахилиється до Едіт, щоб поцілувати її в лоб. Потім западає важка мовчанка. В цьому домі якимось особливим чуттям завжди про все дізнаються: я впевнений, старий вже здогадався, що між нами щось не до ладу; занепокоєний, він стоїть поруч із кріслом, не підводячи очей. Він би залюбки – я це бачу – зараз же пішов би геть. Едіт намагається прийти на допомогу:

– Уявляєш, тату, пан лейтенант сьогодні вперше у нас на терасі.

– Так, тут просто чудово, – підхоплюю я одразу ж, із соромом усвідомлюючи, що сказав непростиму банальність, і знову замовкаю.

Щоб розрядити напруження, Кекешфальва схиляється над кріслом:

– Мабуть, скоро тут стане надто прохолодно для тебе. Може, краще спустимося?

– Добре, – відповідає Едіт.

Ми всі раді відволіктися на якесь дрібне заняття: скласти книжки, накинути на плечі хворій шаль, подзвонити у дзвіночок, котрий є і тут під рукою, як і скрізь у цьому домі. За дві хвилини ліфт уже нагорі, і Йозеф обережно підкочує до нього крісло Едіт.

– Ми спустимося услід за тобою... – Кекешфальва ласкаво киває їй услід. – Може, ти поки підготуєшся до вечери? А ми з паном лейтенантом тим часом трохи погуляємо в саду.

Слуга зачиняє двері ліфта. Кабіна з хворою дівчиною йде вглиб, ніби в могилу. Мимоволі ми обидва відвертаємося – старий і я. Ми мовчимо, але раптом я помічаю, що він дуже нерішуче наближається до мене.

– Якщо ви не проти, пане лейтенанте, я б хотів поговорити з вами про дещо... чи, радше, про дещо попросити... Може, ходімо до мого кабінету – він там, у конторі... звісно, якщо тільки це вам не завдасть якогось клопоту... А як ні... то ми можемо прогулятися в парку.

– Що ви, я матиму за честь, пане фон Кекешфальва... – відповідаю я.

У цю мить ліфт повертається за нами. Спустившись униз, ми проходимо двір до будівлі контори; мені впадає в очі, як обережно, притискаючись до стіни, крадеться вздовж стіни Кекешфальва, як він увесь скорчився, ніби побоюється, що його упіймають. Мимовільно – я просто не можу інакше – такими ж безшумними, обережними кроками слідую я за ним.

У кінці низької, поспіхом вибіленої будівлі контори Кекешфальва відчиняє двері; вони ведуть до його кабінета, обставленого не набагато краще від моєї

непоказної кімнати в казармі: дешевий письмовий стіл, старий і розхитаний, старі солом'яні стільці, геть поплямовані, до збляклих шпалер пришпилено кілька пожовклих таблиць, котрими, очевидно, вже багато років ніхто не користується. Навіть затхлий запах неприємно нагадує мені наші полкові канцелярії.

Вже з першого погляду – я багато навчився за ці кілька днів! – мені зрозуміло, що вся розкіш, весь комфорт, які є в цьому домі, призначено лише для доньки, себе ж старий обмежує до краю, ніби пожадливий селянин; коли він ішов попереду мене, я вперше помітив, як вилискує на ліктях його поношений чорний сурдут, напевне, він носить його вже років десять, а то й п'ятнадцять.

Кекешфальва підсовує мені просторе крісло, обтягнуте чорною шкірою, єдине зручне.

– Сідайте, пане лейтенанте, прошу вас, сідайте, – говорить він мені ласкаво, але настійливо, а сам, перш ніж я встигаю щось відказати, влаштовується на потертому солом'яному стільці.

І ось ми майже впритул сидимо один навпроти одного; він міг би, він повинен би вже почати, я чекаю на його слова з цілком зрозумілим нетерпінням: про що йому, багатію, мільйонеру, просити мене, бідного лейтенанта? Але він уперто дивиться вниз, ніби старанно розглядає свої черевики. Я тільки чую його важке, здавлене дихання.

Нарешті Кекешфальва підводить голову – його лоб укритий бісеринками вологи, – знімає спітнілі окуляри, і без цього блискотливого заслону його обличчя одразу ж змінюється, стає якимось оголенішим, нещасливішим, трагічнішим; як дуже часто в короткозорих людей, його очі виявляються набагато більш тьмяними та втомленими, ніж за блискучими скельцями окулярів. І я знову відчуваю, як мене захльостує тепла хвиля, це співчуття – я тепер уже знаю – рветься назовні. І раптом я бачу перед собою не багатого пана фон Кекешфальву, а старого, обтяженого турботами чоловіка.

Але ось, відкашлявшись, він починає:

– Пане лейтенанте, – хрипкий голос все ще непідвладний йому, – я хочу попросити вас про одну велику послугу. Звісно, я чудово розумію, що не маю

жодного права завдавати вам клопоту, адже ми ледь знайомі... хоча ви можете й відмовитися... звісно, ви можете відмовитися... Мабуть, це зухвало і настирливо з мого боку, але я з першого ж погляду відчув до вас довіру. Ви, це відчувається одразу, добра, чуйна людина. Так, так, так! – тричі повторює він у відповідь на мій заперечний жест. – Ви дійсно хороша людина. У вас є щось, що викликає довіру, і часом... у мене таке відчуття, ніби вас мені послано... – він затнувся, і я зрозумів, що він хотів сказати «Богом», але не наважився, – послано мені як людину, з якою я можу говорити цілком відверто... Мое прохання, зрештою, не таке вже й велике... Але що ж я все говорю, навіть не запитавши, чи ви бажаєте мене вислухати.

– Що ви, авжеж!

– Дякую... Коли ти старий, варто лише подивитися на людину, і вже бачиш її наскрізь... я знаю, що таке хороша людина, знаю це завдяки моїй дружині, упокой Боже її душу... Коли вона мене полишила, це була перша з моїх бід, а проте я тепер кажу собі: мабуть, воно і на краще, що їй не довелося побачити нещастя своєї дитини... вона цього не пережила б. Знаєте, коли п'ять років тому все почалося... я спочатку не вірив, що так воно і залишиться... Та й чи можна собі уявити, що дитина – така ж, як усі – бігає, грається, кружляє дзигною... І раптом всьому цьому кінець, кінець назавжди... До того ж, кожен із нас звик з благоговінням ставитися до лікарів... раз у раз читаєш у газетах, які чудеса вони роблять, – зашивають рани на серці, роблять пересадку очей... то може... Хто ж буде сумніватися в тому, що вони зможуть зробити найпростішу річ у світі... допомогти дівчинці, дитині, котра народилася здоровою і завжди була цілком здоровою, швидко стати на ноги? Ось чому я не дуже злякався спочатку і ніколи не вірив, жодної хвилини не міг повірити, що Бог допустить таке, що він покарає дитину – невинну дитину, на все життя... Та якби це сталося зі мною – що ж, мої ноги достатньо походили світом, я можу і без них обійтися... І потім, я не був хорошою людиною, я чимало зробив поганого за свій вік, я навіть... Про що я щойно говорив?... А, так... так ось, якби постраждав я – було б зрозуміло. Але як може Бог так схибити... вразити не того, кого треба, покарати невинного... адже це неймовірно, щоб у живої людини, у дитини, ноги раптом стали мертвими. І через що? Через якусь бацилу, кажуть лікарі, думаючи, що цим усе сказано... Бацила... Але ж це порожній звук, відмовка; правда лише в тому, що дівчинка лежить нерухомо, не може більше ні ходити, ні бігати, ні пустувати, а ти стоїш поруч і нічим не можеш їй зарадити. Це не можна усвідомити, не можна!

Він швидко провів долонею по сплутаному, вогкому від поту волоссю.

– Звісно, я консультувався з багатьма лікарями... не пройшов повз жодну знаменитість... усіх запрошував. Вони приїжджали, давали поради, говорили латиною і влаштовували консилиуми; один пробував одне, інший – інше; потім вони оголошували, що сподіваються і вірять, і їхали геть, отримавши свій гонорар, а все залишалось, як і було. Тобто їй ставало трохи краще, правду кажучи, значно краще. Раніше вона могла лише лежати, і все тіло було паралізованим... Тепер хоча б руки й верхня частина тулуба цілком нормальні, вона може сама пересуватися на милицях... їй стало трохи краще, ні – треба бути справедливим – значно краще. Але ніхто з них не вилікував її зовсім. Всі знизували плечима і повторювали: терпіння, терпіння, терпіння... Лише один не відступився від неї, лише один – доктор Кондор... не знаю, чи ви чули коли-небудь про нього? Аджє ви з Відня?

Я зізнався, що ніколи не чув цього імені.

– Ну, звісно, звідки вам його знати – ви ж здорова людина, а він не з тих, хто любить галасувати про себе... Він не професор, навіть не доцент... і не думаю, щоб він мав широку практику... точніше кажучи, він її не шукає. Але це дивовижна, надзвичайна, особлива людина... не знаю, чи зможу я вам правильно пояснити. Його цікавлять не звичні випадки, з якими справиться кожен костоправ... Його цікавлять лише важкі випадки, лише такі, перед якими інші лікарі опиняються в глухому куті. Я людина невчена і, звісно, не можу стверджувати, що доктор Кондор кращий за інших лікарів, але в одному я твердо впевнений: як людина – він найкращий. Я познайомився з ним уже давно, коли хворіла дружина, і бачив, як він боровся за її життя... Він був єдиним, хто до останньої миті не хотів відступати, і ще тоді я відчув: ця людина живе і помирає з кожним хворим. У нього – не знаю, чи вірно кажу, – прямо якась жага – виявитися сильнішим за хворобу... він – не те, що інші, котрі прагнуть отримати більше грошей, професорське звання і чин радника двору... він ніколи не думає про себе, а завжди лише про інших, про тих, хто страждає... О, це чудова людина!

Старий хвилювався, його очі, нещодавно втомлені, яскраво заблищали.

– Чудова людина, кажу я вам, він ніколи не покине напризволяще; в кожному випадку він вважає себе зобов'язаним вилікувати хворого... я не вмію це висловити як треба... але він ніби почувається винним, якщо йому не вдається допомогти... він вважає себе винним... і тому... ви мені не повірите, але клянуся, це правда, – одного разу йому не вдалося те, що він задумав... він обіцяв одній

жінці, що втрачала зір, вилікувати її... і коли вона все-таки осліпла, він одружився з нею... Ви лише уявіть собі: молодий чоловік одружився зі сліпою жінкою, на сім років старшою за нього... ні краси, ні грошей, до того ж іще й істеричка... Вона каменем висить у нього на шиї та навіть не відчуває до нього жодної вдячності... Це показує, що він за людина, чи не так? Тепер ви розумієте, наскільки я щасливий, що зустрівся з ним... з людиною, котра піклується про мою дитину так само, як і я. Я і в заповіт його вніс... Якщо хтось і здатен їй допомогти, то тільки він. Дай-то Боже! Дай-то Боже!

Якийсь час старий сидить, склавши долоні, ніби при молитві. Потім різким рухом підсуває свій стілець ближче до мене.

– А тепер послушайте, пане лейтенанте. Я хочу вас про дещо попросити. Я вже казав вам, яка співчутлива людина цей доктор Кондор... Але, бачите... саме тому, що він хороша людина, я й непокоюся. Розумієте, я боюся... боюся, що він, жаліючи мене, не говорить правди, не говорить усїєї правди. Він постійно запевняє мене, що дівчинці неодмінно стане краще, що вона зовсім одужає... але щоразу, коли я запитую його прямо, коли ж нарешті це станеться і скільки нам ще треба чекати, він ухиляється від відповіді, повторюючи знову і знову: «Терпіння, лише терпіння!» Але я повинен бути впевненим... адже я стара, хвора людина, і мені треба знати, чи доживу я... чи побачу її здоровою, зовсім здоровою... Ні, повірте, пане лейтенанте, я більше не можу так жити... я повинен чітко знати, чи одужає вона і коли... мені треба знати, бо я не можу довше терпіти цю невизначеність...

Не в змозі опанувати хвилювання, Кекешфальва встав і стрімко підійшов до вікна. Я знав цю його звичку. Щоразу, коли на очі йому наvertsалися сльози, він рвучко відвертався, ховаючи обличчя. Старий теж не хотів, щоб його жаліли, – він був схожий на свою дочку! Правою рукою він незграбно намацав задню кишеню сумного чорного сурдута, зібгав і витягнув хустку; марно він намагався зробити вигляд, ніби витирає піт з чола, – я надто ясно бачив його почервонілі повіки. Він пройшовся кімнатою. Раз, удруге; щось скрипіло і стугоніло, і я не знав, що це; чи то прогнилі дошки підлоги під його ногами, чи то він сам, старий, дряхлий чоловік. Нарешті, ніби зібравшись зануритися у воду, він глибоко видихнув:

– Пробачте... я не хотів про це говорити... про що це я? А, так... завтра знову приїжджає з Відня доктор Кондор, він попередив по телефону... він відвідує нас регулярно, раз на кожні два-три тижні... Якби це залежало від мене, я б узагалі

не відпускав його звідси... він міг би жити тут, у нас, я платив би йому стільки, скільки він зажадав би. Але він каже, що треба дивитися хвору через певний проміжок часу... ага... Що ж я хотів сказати? Ага, згадав... так ось, завтра він приїжджає і в другій половині дня оглядатиме Едіт; зазвичай він залишається у нас на вечерю, а вночі швидким повертається у Відень. І ось я подумав: якби хтось просто так, між іншим, запитав його... хтось цілком сторонній, кого він не знає... запитав би його просто так... при нагоді, як запитують про справи у знайомих... Запитав би, як, власне, там справи з її хворобою, і чи вважає він, що дівчина взагалі колись одужає... і чи буде вона зовсім здоровою... ви розумієте? Зовсім здоровою... і скільки, на його думку, це ще триватиме... У мене таке передчуття, що вам він не збреше... Адже вас йому не треба жаліти, вам він зможе спокійно сказати правду... від мене він змушений її приховувати – зрештою, я батько, до того ж, стара, хвора людина, і він знає, що все це шматує мені серце... Але, звісно, ви мусите почати цю розмову випадково, ненароком... так, як зазвичай запитують у лікаря про здоров'я незнайомця... Ви не відмовите?... Ви зробите це для мене?

Хіба міг я відмовити? Переді мною сидів старий і зі сльозами на очах чекав на моє «так», ніби трубного гласу Судного дня. Певно, що я йому це пообіцяв. Він одразу ж радісно простяг до мене обидві руки:

– Я знав! Я знав це ще того разу, коли ви прийшли до нас знову і були такі добрі до дівчинки опісля... ну, ви пам'ятаєте... ще тоді я одразу побачив: ось людина, яка мене зрозуміє... він, і тільки він, запитає у лікаря... І... я обіцяю вам, я вам клянуся, жодна душа про це не дізнається, ні тепер, ні пізніше, ніхто – ні Едіт, ні Кондор, ні Ілона... тільки я буду знати, яку послугу, яку неоціненну послугу ви мені зробили...

– Та що ви, пане фон Кекешфальва... адже це така дрібниця...

– Ні, це не дрібниця... ви мені робите дуже велику... величезну послугу... величезну! І якщо... – Він трохи нагнувся, і його голос, ніби боязко ховаючись, зазвучав тихіше: – Якщо я, зі свого боку, чимось... чимось зможу вам допомогти... може, ви...

Мабуть, я зробив якийсь зляканий рух (невже він хотів одразу ж зі мною розплатитися?!), бо він поспіхом додав, трохи заїкаючись, що з ним траплялося завжди від великого хвилювання:

– Ні-ні, зрозумійте мене правильно... я зовсім не думаю... я не маю на увазі нічого матеріального... я хотів лише сказати, що... я хотів лише... У мене хороші зв'язки... Я знаю багатьох людей у міністерствах, і у військовому міністерстві також... а в наш час ніколи не завадить мати людину, на яку можна покластися... звісно, лише це я і мав на увазі... Кожному може випасти така мить... ось... лише це я й хотів вам сказати.

Боязливе збентеження, з яким Кекешфальва запропонував мені свою допомогу, змусило мене присоромитися. За весь цей час він жодного разу не глянув на мене, а говорив кудись униз, ніби звертаючись до власних рук. Лише тепер він тривожно підвів очі, намацав зняті окуляри й насунув їх на ніс тремтячими пальцями.

– Може, – пробурмотів він, – нам тепер краще піти до будинку, бо... а то Едіт зверне увагу, що нас так довго немає. На жаль, з нею доводиться бути надзвичайно обережним: відтоді, як вона захворіла, у неї якась загострена чутливість: сидючи у своїй кімнаті, вона знає все, що робиться в домі... про все здогадується раніше, ніж устигаєш відкрити рота... І якщо вона, чого доброго... ось чому нам із вами краще повернутися, допоки в неї не виникло підозри...

Ми пішли в будинок. У вітальні нас уже чекала Едіт у своєму візку. Коли ми зайшли, вона підняла свої сірі проникливі очі, ніби бажаючи прочитати на наших обличчях те, про що ми говорили. І оскільки ми не виказали себе навіть натяком, вона весь вечір залишалася мовчазною та замкнутою.

Прохання Кекешфальви – по можливості невимушено розпитати незнайомого мені лікаря, які шанси паралізованої дівчини на одужання – я назвав «дрібницею»; дійсно, ця справа, якщо подивитися на неї збоку, не вимагала великих зусиль. Але я навіть не можу пояснити, як багато значило це непередбачуване доручення для мене самого. Адже ніщо так не підсилює почуття власної гідності в молодій людині, ніщо так не сприяє формуванню його характеру, як несподівано поставлена перед ним задача, здійснення якої залежить цілком і повністю від його власної ініціативи та його власних сил. Звісно, відповідальність випадала на мою долю і раніше, але завжди лише службова, військова, котра неодмінно зводилася до дій, які я як офіцер повинен був вчинити, підкорюючись наказу начальника і не виходячи за межі ясно окресленого кола обов'язків, – наприклад, прийняти командування ескадроном, забезпечити доставку вантажу, закупити коней, вирішити суперечку між

нижчими чинами. Всі ці накази і їх виконання були встановлені статутом, всі вони передбачалися інструкціями – писаними і друкованими; в сумнівних випадках варто було звернутися за порадою до старшого та досвідченішого товариша, щоб перекласти на чужі плечі ношу відповідальності. Але Кекешфальва звернувся з проханням не до офіцера, а до мого внутрішнього «я», чиї здібності та можливості, досі не пізнані ним самим, ще треба було виявити. І коли ця чужа людина, потребуючи допомоги, з усіх своїх друзів і знайомих обрала саме мене, його довіра завдала мені більшої радості, ніж усі колишні похвали начальства та товаришів.

Щоправда, радість прийшла разом із певною збентеженістю, бо вона вперше показала мені, яким нечутливим і пасивним до цього часу було мое співчуття. Як я міг, буваючи в цьому домі, не поставити найпростішого запитання, що виникає саме по собі: чи надовго бідолашна залишиться паралізованою? Чи здатне лікарське мистецтво знайти спосіб проти цієї недуги? Яка ганьба! Жодного разу я не запитав про це ні Ілону, ні батька, ні нашого полкового лікаря. Я сприймав хворобу Едіт як факт, що здійснився, як щось непоправне; тривога, котра вже багато років мучила батька, заскочила мене раптово, ніби куля. А що, коли цей лікар дійсно зможе позбавити дівчину від страждань? Якби бідні, скуті нерухомістю ноги знову могли вільно й легко крокувати, якби це ображене Богом створіння знову змогло вихором носитися сходами – вгору, вниз! – гнане власним сміхом, із захватом та піднесенням! Я ніби сп'янів від цієї думки, уявивши собі, як ми удвох, утрюх будемо скакати верхи полями, як вона, замість того, щоб сидіти в очікуванні у своїй темниці, зможе зустріти мене біля воріт і піти зі мною на прогулянку. З нетерпінням я рахував тепер години, щоб швидше розпитати про все незнайомого лікаря, може, навіть із більшим нетерпінням, ніж сам Кекешфальва; ще жодного разу в житті жодне завдання не уявлялося мені таким важливим.

Наступного дня, швидко звільнившись від справ, я раніше, ніж зазвичай, з'явився в маєтку. Проте цього разу мене зустріла лише Ілона. Приїхав лікар із Відня, пояснила вона, зараз він у Едіт і, напевне, оглядає її сьогодні особливо пильно. Він там уже дві з половиною години, і, треба думати, Едіт буде надто втомлена, щоб вийти до нас. Сьогодні мені доведеться вдовольнитися лише її товариством. «Звичайно, якщо ви не маєте кращих варіантів», – додала вона.

З цього зауваження я із задоволенням зробив висновок (завжди втішно, коли таємниця довірена лише тобі одному), що Кекешфальва не втаємничив її у нашу розмову. Проте я й виду не подав. Щоб чимось зайнятися, ми сіли грати в шахи;

минуло чимало часу, перш ніж, жваво розмовляючи, увійшли Кекешфальва та доктор Кондор. Мені довелося опанувати себе, щоб не виказати певної розгубленості, бо перше почуття, котре мене охопило, коли я підвівся назустріч доктору Кондору, було абсолютне розчарування. Дійсно, коли нам розповідають багато цікавого про незнайому людину, наша уява заздалегідь вимальовує його образ, щедро витрачаючи на це свої найдорогоцінніші, найромантичніші спогади. Щоб уявити собі геніального лікаря, яким змалював мені Кекешфальва доктора Кондора, я вдався до тої схеми, використовуючи яку посередній режисер і театральний гример виводять на поміст тип лікаря: одухотворене обличчя, гострі, проникливі очі, поважна постава, блискуче красномовство. Ми знову і знову неминуче робимо цю помилку, вважаючи, що природа наділяє своїх обранців непересічною зовнішністю. Ось чому я просто сторопів, коли раптово опинився перед низьким огрядним чоловіком, лисим та короткозорим; пом'ятий сірий костюм, запорошений тютюновим попелом, погано зав'язана краватка, а замість гострого погляду, котрий миттєво ставить діагноз, я зустрів тьмяні очі, які сонно дивилися крізь пенсне в дешевій металевій оправі. Ще перш ніж Кекешфальва відрекомендував мене, Кондор простяг мені маленьку вологу руку і, одразу ж відвернувшись, узяв сигарету з низького столика. Потім утомлено потягся.

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

Примечания

1

Нетактовність (фр.).

2

Гуртом (фр.).

3

Шанобливо (іт.).

4

Апетитний (фр.).

5

Нетактовність (фр.).

6

Людовик Шістнадцятий (фр.).

7

Великого каналу (іт.).

8

Площа Св. Марка (іт.).

9

За будь-яку ціну (фр.).

10

Узлісся (фр.).

11

Мається на увазі цитата з твору «Орлеанська діва» Фрідріха Шиллера.

12

Кайнц Йозеф (1858–1910) – відомий австрійський актор-трагік.

13

Гете Й.-В. Балада «Бог і баядера». Переклад Василя Стуса.

14

Сорт віскі.

15

Портсигар (фр).

Купить: <https://tn.knigapoisk.com/stefan-cveyg/neterp-nnya-sercya>

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)